

TC
BİRÜNİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK ANABİLİM DALI
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK YÜKSEK LİSANS
PROGRAMI

VAROLUŞSAL BİR SORUN OLARAK ÖLÜM KAYGISININ
ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Filiz TEPE

Danışman
PROF. DR. ADNAN ÖMERUSTAOĞLU

Temmuz, 2020

Tarih: 24/06 /2020

Anabilim Dalı : REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK

Program : REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK

Öğrencinin;

Adı ve Soyadı : FİLİZ TEPE

Öğrenci No : 170901017

Danışman : PROF.DR. ADNAN ÖMERUSTAOĞLU

Biruni Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalında Filiz Tepe tarafından hazırlanan **Varoluşsal Bir Sorun Olarak Ölüm Kaygısının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi** adlı tez çalışması jüri tarafından YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi: 24 / 06 / ...2020

Jüri Üyesinin Unvanı, Adı, Soyadı

PROF.DR.ADNAN ÖMERUSTAOĞLU

DOÇ. DR. EBRU KUŞCU

DOÇ. DR. ŞENGÜL İLGAR

Çalıştığı Kurum

BİRÜNİ ÜNİVERSİTESİ

BİRÜNİ ÜNİVERSİTESİ

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ-
CERRAHPAŞA

İmza

Biruni Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca bu tez jüri tarafından onaylanmış ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu kararıyla kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Leman ŞENTURAN
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

BEYAN

Bu tezin bana ait olduğunu, tüm aşamalarında etik dışı davranışının olmadığını, içinde yer alan bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, kullanmış olduğum bütün bilgilere kaynak gösterdiğimi ve bu kaynakları da kaynaklar listesine aldığımı, yine bu tezin yürütülmesi ve yazımı sırasında patent ve telif haklarımı ihlal edici bir davranışının olmadığını beyan ederim.

Filiz Tepe

İmza

TEŞEKKÜR

Çalışmamın planlanmasında ve gerçekleşmesinde danışmanlığımı yapan, tez sürecinin başlangıcından sonuna kadar bilgisini ve hoşgörüsünü eksik etmeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Adnan Ömerustaoğlu'na, teşekkür ederim. Herzaman ki içtenliği ve titiz çalışmasıyla beni yönlendiren sevgili hocam Doç. Dr. Şengül İlgar hanımefendiye çok teşekkür ederim. Öğrencisi olmaktan onur duyduğum, büyük bir özveriyle tezimde desteklerini ve önerilerini esirgemeyen zarif hocam Doç.Dr. Ebru Kuşçu hanımefendiye, çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
İÇ KAPAK.....	-
ONAY SAYFASI.....	-
BEYAN	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
TABLO LİSTESİ	viii
ŞEKİL LİSTESİ	ix
TÜRKÇE ÖZET ve ANAHTAR KELİMELEER.....	x
İNGİLİZCE ÖZET ve ANAHTAR KELİMELEER.....	xii
1.GİRİŞ ve AMAÇ.....	1
1.1. Problem.....	2
1.2. Araştırmanın Amacı	3
1.3. Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi	4
1.4. Sayıtlılar	5
1.5. Sınırlılıklar.....	5
1.6. Tanımlar	5
2. GENEL BİLGİLER.....	7
2.1. Varoluşsal Kaygı	7
2.1.1. Ölüm kaygısı	8
2.1.2. Yalıtım kaygısı.....	10
2.1.3. Özgürlük kaygısı	11
2.1.4. Anlamsızlık kaygısı.....	12
2.2. Gelişim Dönemlerinde Ölüm Kaygısı	13
2.2.1. Çocuklarda ölüm kaygısı.....	13
2.2.2. Ergenlikte ölüm kaygısı	14
2.2.3. Yetişkinlikte ölüm kaygısı	15
2.2.4. Yaşlılıkta ölüm kaygısı.....	16
2.3. Ölüm Kaygısının Çeşitli Değişkenlerle İlişkisi.....	17

2.3.1. Cinsiyet.....	18
2.3.2. Yaş.....	20
2.3.3. Eğitim düzeyi	22
2.3.4. Ölüme yakın deneyimler	23
2.3.5. Dindarlık düzeyi.....	23
2.3.6. Gelir düzeyi.....	25
2.3.7. Fiziksel hastalıklar.....	26
2.3.8. Ruhsal hastalıklar	26
2.3.9.Meslek	27
2.3.10. Medeni durum	28
2.3.11.Kişilik özellikleri.....	29
2.4. Ölüm Kaygısını Açıklamaya Yönelik Kuramlar	29
2.4.1. Psikanalitik Kuram.....	29
2.4.2. Varoluşçuluk/Varoluşsal kuram.....	31
2.4.3. Dehşet yönetimi kuramı	32
2.4.4. Bilişsel kuram.....	33
2.5. Ölüm Kaygısına Yönelik Geliştirilen Savunmalar	35
2.5.1. Kültürel (sosyolojik) savunmalar	35
2.5.2. Bireysel savunmalar / Psikolojik savunmalar	36
3.YÖNTEM.....	38
3.1. Araştırma Modeli.....	38
3.2. Evren ve Örneklem.....	38
3.3. Veri Toplama Araçları.....	39
3.3.1. Kişisel bilgi formu.....	39
3.3.2. Ölüm kaygısı ölçeği	39
3.4. Verilerin Toplaması.....	41
3.5. Verilerin Analizi	41
4.BULGULAR	43
5. SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER	53
5.1. Tartışma	53
5.2. Sonuç	57

5.3. Öneriler	59
5.3.1.Psikolojik Danışmanlar ve Psikolojik Yardım Sunan Diğer Uygulamacılara Dair Öneriler.....	59
5.3.2.Araştırmacılara Yönelik Öneriler:.....	60
6.KAYNAKÇA	62
7.EKLER.....	73
EK-1.Kişisel Bilgi Formu.....	73
EK-2. Ölüm Kaygısı Ölçeği	75
EK-3. Etik Kurul Onayı.....	77
8. ÖZGEÇMİŞ	79
9. İNTİHAL RAPORU	80

TABLO LİSTESİ

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa No
Tablo 3.5	Normallik Testine İlişkin Bulgular	38
Tablo 4.1	Ölüm Kaygısı Ölçeği Puanı Frekans Dağılımı.....	39
Tablo 4.2	Ölüm Kaygısı Ölçeği Puanlarının Cinsiyete Göre T-Testi Sonuçları.....	39
Tablo 4.3	Ölüm Kaygısı Ölçeği Puanlarının Yaş Gruplarına Yere Göre Anova Testi Sonuçları.....	40
Tablo 4.4	Ölüm Kaygısı Ölçeği Puanlarının Eğitim Durumuna Göre Anova Testi Sonuçları.....	42
Tablo 4.5	Ölüm Kaygısı Puanlarının Eğitim Durumlarına Göre Post-Hoc Karşılaştırılması.....	42
Tablo 4.6	Ölüm Kaygısı Ölçeği Puanlarının Doğduğu/büyüdüğü Yere Göre Anova Testi Sonuçları.....	43
Tablo 4.7	Ölüm Kaygısı Ölçeği Puanlarının Ölüme Yakın Deneyime Göre T-Testi Sonuçları.....	44
Tablo 4.8	Ölüm Kaygısı Ölçeği Puanının Dindarlık Düzeyine Göre Anova Testi Sonuçları.....	45
Tablo 4.9	Ölüm Kaygısı Puanlarının Dindarlık Düzeylerine Göre Post-Hoc Karşılaştırması.....	46
Tablo 4.10	Ölüm Kaygısı Ölçeği Puanlarının Gelir Düzeyine Göre Anova Testi Sonuçları.....	47
Tablo 4.11	Ölüm Kaygısı Ölçeği Puanlarının Bir Yakının Ölümüyle Karşılaşmaya Göre T-Testi Sonuçları.....	50

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil No	Şeklin İsmi	Sayfa No
Şekil 4.1.	Ölüm Kaygısı Ölçeği Puanları ile Yaş Değişkeni İlişkisi.....	41
Şekil 4.2.	Ölüm Kaygısı ile Gelir Düzeyi İlişkisi.....	47

TÜRKÇE ÖZET ve ANAHTAR KELİMELELER

Tepe, F. (2020). Varoluşsal Bir Sorun Olarak Ölüm Kaygısının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Biruni Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Bu araştırmada, İstanbul’da yaşayan 18 yaş ve üstü kişilerde, ölüm kaygısı ile cinsiyet, yaş, gelir durumu, eğitim düzeyi, dindarlık düzeyi, doğduğu/yaşadığı yer, ölüme yakın deneyim ve yakın birini kaybetme değişkenleri arasındaki ilişkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. İlişkisel tarama yönteminin kullanıldığı araştırmada, çalışma grubunu İstanbul’da yaşayan 18 yaş üstü 411 kişi oluşturmaktadır. Araştırmada ‘Kişisel Bilgi Formu’ ve ‘Ölüm Kaygısı Ölçeği’ kullanılmıştır. Verilerin analizinde t-testi, tek yönlü varyans analizi ve post-hoc analizleri kullanılmıştır.

Araştırmamıza katılan 290 kadın ve 72 erkek katılımcının verdiği yanıtlar üzerine yapılan bağımsız örneklem t testi sonucunda, kadınlar ile erkekler arasında ölüm kaygısı düzeyinde anlamlı farklılık bulunmuştur ($p=0$). Bu sonuca göre kadınlar ortalama olarak, erkeklerden daha fazla ölüm kaygısı yaşamaktadır. Araştırmada yaş değişkeni ile ölüm kaygısı arasında ilişki olup olmadığının ölçülmesi için kullanılan tek faktörlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda, istatistiksel anlamda farklılık bulunmamıştır ($p=0,43$). Katılımcıların eğitim düzeyleri ile ölüm kaygısı puanı ortalaması arasındaki ilişkinin tek yönlü varyans analizi ile incelendiği araştırmamızda, eğitim düzeyi ile ölüm kaygısı ölçeği puanı arasında anlamlı farklılık bulunmuştur ($p=0,02$). Bu sonuca göre ilkokul mezunlarında en yüksek, yüksek lisans mezunlarında ise en düşük ölüm kaygısı olduğu bulunmuştur. Araştırmamız sonucunda katılımcıların doğduğu/büyüdüğü yer ile ölüm kaygısı puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($p=0,91$). Daha önce ölüme çok yaklaştığınızı düşündüğünüz bir an oldu mu?’ sorusuna verilen cevaplar kıyaslamak için bağımsız t testi uygulanmış ve istatistiksel bir farklılık bulunamamıştır ($p=0,18$). Ancak ölüme yakın deneyimi olan kişilerde daha yüksek düzeyde ölüm kaygısı vardır. ‘Daha önce sizi derinden etkileyen yakınınızın/sevdiğinizizin ölümüyle

karşılaştınız mı?’ sorusuna verilen cevaplar kıyaslandığında istatistiksel anlamda bir farklılık bulunmamıştır ($p=0,84$). Araştırmaya katılanlardan ‘biraz dindarım’ ve ‘dindarım’ diyenlerin ölüm kaygısı puanları, ‘hiç dindar değilim’ ve ‘çok dindarım’ diyenlerden anlamlı düzeyde fazla bulunmuştur ($p=0,01$). Bu sonuca göre “hiç dindar değilim” diyenlerle ve kendini “çok dindar” algılayanların, kendilerini “biraz dindarım” ya da “dindarım” olarak algılayanlardan daha az ölüm kaygısı yaşadığı bulunmuştur. Varoluşsal sorun olarak ölüm kaygısı ile gelir durumu değişkeni arasındaki ilişkinin incelenmesi sonucunda, anlamlı farklılık bulunamamıştır ($p=0,64$).

Araştırma da ölüm kaygısı puanları incelendiğinde, katılımcıların düşük düzeyde ölüm kaygısı yaşadıkları görülmüştür. Ölüm kaygısının cinsiyet, dindarlık düzeyi ve eğitim düzeyine göre anlamlı olarak farklılaştığı, buna karşın diğer değişkenlerden; yaş, doğduğu/büyüdüğü yer, gelir durumu, “daha önce ölüme çok yaklaştığınızı düşündüğü bir a’nınız oldu mu?” ve “sizi derinden etkileyen yakınınızın/sevdiğinizin ölümüyle karşılaştınız mı?” sorularında, anlamlı bir fark olmadığı anlaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Dindarlık Düzeyi, Ölüm Kaygısı, Ölüm Kaygısı Ölçeği, Varoluşsal Sorun.

İNGİLİZCE ÖZET ve ANAHTAR KELİMELER

Tepe, F. (2020). The Researching Of Death Anxiety As An Existential Problem In Various Variables. Msc Thesis, Biruni Universty, İstanbul.

In this research, death anxiety of people at the age of 18 and over, living in İstanbul, was examined in terms of gender, age, income status, education level, religiosity, place of birth / residence, losing a close person and near-death experience variables.

The research group of the study, used relational screening method, consist of 411 people who are at the age of 18 and over, living in İstanbul. "Personal Information Form" and "Death Anxiety Scale" were used in the research. In the analysis of data via SPSS 22.0; t-test, one-way variance analysis and post-hoc analysis were used.

As a result of the independent sample t test on the responses of 290 women and 72 men participating in our study, a significant difference was found between women and men in the level of death anxiety ($p = .0$). According to this result, women experience more death anxiety than men on average. As a result of single factor variance analysis (ANOVA) used to measure whether there is a relationship between age variable and death anxiety, no statistical difference was found ($p = 0.43$). In our study, the relationship between the education levels of the participants and the average of death anxiety score was examined by one-way analysis of variance, a significant difference was found between the education level and the death anxiety scale score ($p = 0.02$). According to this result, the highest level of death anxiety was found in primary school graduates and the lowest level was found among university graduates. As a result of the research, no significant difference was found between the place where the participants were born / raised and their death anxiety scores ($p = 0.91$). Independent t test was applied to compare the variable of 'losing a close person' and no statistical difference was found ($p = 0.18$). However, people who have close experience of death have higher level of death anxiety. When the answers given to the question "Have you ever met the death of your loved one / loved one?" Were compared, there was no statistically

significant difference ($p = 0.84$). Death anxiety scores of those who said 'I am a little religious' and 'I am religious' were found significantly higher than those who said 'I am not religious at all' and 'I am very religious' ($p = 0.01$). According to this result, it was found that those who say "I am not religious at all" and those who perceive themselves as "very religious" experience less death anxiety than those who perceive themselves as "a little religious" or "religious". As a result of examining the relationship between death anxiety and income status variable as existential problem, no significant relationship was found ($p = 0.64$).

As a result of analyzing the data, obtained from the answers given by the participants, it was found that participants experienced a low level of death anxiety. It was found that it was significantly different with gender, religiosity and education levels. On the other hand, in terms of age, place of birth / growth, income status and in the questions of "Have you ever had a memory that you thought you were very close to death?" and "Have you met the death of your relative / loved one that deeply affected you?", no significant difference is found.

Keywords: Religiosity Level, Death Anxiety, Death Anxiety Scale, Existential Problem,

1.GİRİŞ ve AMAÇ

Ölüm kavramının, canlı varlıkların canlılığının tam anlamıyla sona ermesi (Hançerlioğlu, 1978); ya da bir insan, hayvan ve bitkinin yaşamının tam anlamıyla son bulması (Doğan, 1982), şeklinde çok farklı anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Ölüm kavramının; kliniksel, psikolojik, biyolojik, ruhsal ölüm, beyin ölümü, akıl ölümü, ussal ölüm, beden ölümü, kalp ölümü ve örgütsel ölüm gibi birçok çeşidi de vardır. Ölümü anlamada bu kavramlar oldukça kafa karıştırıcı olmakla birlikte, ölüm kavramını tartışmalı hale getiren, ölümün bir süreç mi yoksa bir durum mu olduğuna ilişkin kuramsal tartışmaların varlığıdır. Tüm bu farklı düşüncelere bakıldığında, “ölüm gerçeği” kimileri için bir stress altında kalma, kimileri için stresten kurtuluş yolu; kimilerine göre ise bir yok olma sebebi iken, kimilerine göre de ölümsüz bir hayatın başlangıcıdır. Bu bakış açısı sonucunda, kimi insanların ölümün karşısında çok kaygılandığı görülürken; kimileri de sevinç duyabilmektedir (Geçtan, 1990). Her durumda yaşanan bu ölüm kaygısı öylesine çoktur ki, kişi yaşam enerjisinin önemli bir payını, ölümün inkârı ile tüketir (Yalom, 2013).

En belirgin varoluşsal kaygı kaynağı olan ölümü, varoluşçu psikoloji ‘insanların içinde bulunduğu en büyük ikilem’ olarak açıklamaktadır. Varoluşçuluğa göre insan isterse ölümü seçebilir, fakat istemese bile ölümü yaşayacaktır. Bu yaklaşıma göre ölüm, insanın varoluşsal bir sorun olarak çözemediği fakat yaşamak zorunda olduğu ve hatta yaşamın içinde saklı olan en büyük gizem olarak açıklanır (Yanbastı, 1990). Her ne olursa olsun ölümün kaçınılmaz farkındalığı ve buna karşılık kişinin yaşamını devam ettirme isteği, hem bilinçaltında, hem de bilinçte kaygı yaratır. Birey yaşamı boyunca bu bilgiyle başa çıkmak için uğraşır. Yalom (2013) ölüm gerçeği ile ilgili iki önermede bulunur. İlki; ölüm ve yaşamın birbirine bağımlı olarak aynı anda var olması ile birlikte, arka planda her zaman varlığını hissettirerek yaşantımız üzerinde önemli bir rol oynaması; ikincisi ise ölümün en temel kaygı kaynağı ve dolayısıyla da en temel psikopatoloji kaynağı olmasıdır.

Ölümün diğer dinler içinde farklı anlamlara geldiği görülmektedir. Ölüm; Yahudilik için, ağır bir ceza ve korkunç bir gerçek olarak kabul edilirken, Hristiyanlık için sadece beden kaybı ile varlığın daha güzel bir şekle bürünmesi olarak anlamlandırılır. Müslümanlık için ise insan ruhunun bedenden ayrılıp bir yükseliş ile Allah'ın katına yükselmesi olarak değerlendirildiği görülmektedir (Hökelekli, 2008). Dini literatürdeki farklılık, kültürlerde ve toplumlarda da kendini göstermektedir. Ölüm olgusu bazı felsefi bakış açılarında her şeyin bitişi olarak kabul edilirken, bir kısmı için ruhun bedeni terk etmesi şeklinde yorumlanmaktadır. Mistik bakış açısına göre ölüm, başlı başına yeni bir yaşamın başlangıcı iken; bir son ve ayrılma olmayıp, ölüm sonrası hesap verme zamanı olarak kabul edilir (Kızılkaya ve Koştı, 2006).

1.1. Problem

Yeryüzünde ölümlü olduğunu düşünen yegâne varlık insan için ölüm, içinde bulunduğu hayatın ön şartı olmasına karşın, insanı kendi varlığından ve değer atfettiği her şeyden ayıran bir gerçektir (İmara, 1987). İnsan her ne kadar başkalarının ölümüne tanıklık etse de, kendi ölümünü düşünemediği gibi, ölüm karşısında, kendisinin var olmayışını da kavrayamadığı görülür (Bauman, 2012). Kendi var olmayışına dair hissettiği endişe, bireyin ölüme dair hissettiği kaygının bir işaretidir.

Hayatın her anında insanın karşısına çıkabilecek olan ölüm olgusu, birçok alanın işlediği bir konudur. Platon'un, 'doğruyu bulma yolunda düşünsel bir çaba (Toprakçı, 2002), olduğunu söylediği Felsefe de şüphesiz bu alanlardan birisidir. Antik yunan filozoflarından Epikür'ün ölümün olduğu yerde ben yokum, benim olduğum yerde ölüm yok diyerek, ölümü yaşamın dışına iterken, Stoacıların; ölümü hayatın kaçınılmaz gerçeği olarak görmeleri, bununla birlikte, iyi yaşamayı öğrenmek, aynı zamanda iyi ölmeyi öğrenmektir (Geçtan, 1989), şeklindeki bakışlarıyla ölümü yaşamın merkezine aldıkları görülür. Varoluşçuluğun büyük filozoflarından Karl Jasper ise 'felsefe yapmak ölmeyi öğrenmektir' (Hançerlioğlu, 1978) diyerek ölüme olan bakış açısını çok daha ötelere taşımaktadır.

Araştırmaları sonucunda ölüm gerçeği ve ölüm kaygısı ile ilgili Pollack (1980)

ve Aday (1985); genellikle ölüm korkusu ve ölüm kaygısı ile ilişkili olarak çok yönlü bir yaklaşımın söz konusu olduğunu ve bundan dolayı da araştırmacıların konuyu farklı boyutlar açısından incelediklerini belirtmişlerdir. Bu boyutlar arasında yaş, cinsiyet, kişilik özellikleri, dindarlık düzeyleri, fiziksel ve psikolojik hastalık durumları, eğitim durumu, medeni durum, sosyoekonomik durum ve ölüme yakın deneyim değişkenlerinin ölüm kaygısı ve korkusuyla ilişkili olduğu belirlenmiştir.

Buna karşın ise Türkiye’de ölüm kaygısı ile ilgili tez çalışmalarına bakıldığında, ölüm kaygısı çalışmasının son on yıl içinde artış gösterdiği, ulaşılan ilk araştırmanın 1989 yılında yapıldığı görülür. Geçen 30 yıllık süre içerisinde ölüm kaygısı konusunda sadece yetmişe yakın yüksek lisans/doktora tezi çalışması görülmektedir. Ölüm kaygısına dair sağlık bilimleri alanında 9 çalışmanın olduğu, Psikoloji, Psikolojik Danışma ve Rehberlik alanında ulaşılabilen sadece 7 araştırmanın olması (Avcı, 2012; Eke, 2003; Koçanoğlu, 2005; Küçük, 2018; Sarıkaya, 2013; Şenol, 1989; Tanhan, 2007; Akt. Derin, 2019) alanda yapılan çalışmaların yetersizliği anlamında dikkat çeken bir durumdur.

Bununla birlikte ölüm olgusuyla ilişkili araştırmaların ve değişkenler açısından ele alınışının, özellikle dindarlık düzeyi, doğduğu/büyüdüğü yer ve bir yakınının ölümüne tanıklık etmesi durumunun ölüm kaygısına etkisinin araştırılmasının, oldukça sınırlı olduğu söylenebilir. Araştırmamız sonucunda elde edilen bulguların, ölüm kaygısının çeşitli değişkenler ile ilişkisinin anlamlandırılması ve ölüm kaygısını azaltmaya yönelik yapılacak çalışmalara yön vereceği söylenebilir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, insanın yaşamına devam ederken, bir yandan da kabullenmekte zorlandığı ölüm gerçeğinin yol açtığı kaygıyı değerlendirmek ve bu kaygının insanın yaşamına etkisini, çeşitli değişkenlerin de etkisiyle araştırmaktır. Cinsiyet, yaş, eğitim durumu, doğduğu/büyüdüğü şehrin büyüklüğü, ölüme yakın deneyim, dindarlık düzeyi, gelir düzeyi ve yakınının ölümüyle karşılaşması değişkenleriyle, ölüm kaygısının birebir ilişkisinin incelenmesi amacıyla oluşturulan

araştırma soruları aşağıda belirtilmiştir.

Araştırma soruları

1. Varoluşsal bir sorun olarak ölüm kaygısı, cinsiyete göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?
2. Varoluşsal bir sorun olarak ölüm kaygısı, yaşa göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?
3. Varoluşsal bir sorun olarak ölüm kaygısı, eğitim durumuna göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?
4. Varoluşsal bir sorun olarak ölüm kaygısı, doğduğu/büyüdüğü yere göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?
5. Varoluşsal bir sorun olarak ölüm kaygısı, ölüme yakın deneyimine göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?
6. Varoluşsal bir sorun olarak ölüm kaygısı, dindarlık düzeyine göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?
7. Varoluşsal bir sorun olarak ölüm kaygısı, gelir düzeyine göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?
8. Varoluşsal bir sorun olarak ölüm kaygısı bir yakınının ölümüyle karşılaşılması değişkenine göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?

1.3. Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi

Freud (1918), İnsanın yaşamını bu denli etkileyen kaygıyı ele almanın, ölümü daha iyi anlamlandırabilme ve yaşamı daha katlanılır kılma gibi bir ödülü olduğunu söyleyerek, bu konunun anlaşılabilmesinin önemini vurgulamıştır. İnsanı anlamının önemli bir ihtiyaç durumu olmasına karşın, 20.yüzyılın ortalarına kadar ölüm konusunun oldukça ihmal edilip, psikoloji alanı dışında kalarak, ölümün bir “kapı” olmaktan çok “duvar” olduğunu ve tabu haline getirildiği belirtilir (Feifel, 1990). Ölüm gerçeğinin ve onu doğuran ölüm kaygısının önemine rağmen, ölüm kaygısına dair çalışmaların ancak son 10 yılda arttığı görülmektedir. Her yerde ve her an olabilen ölüm korkusu ile başa çıkmakta zorlanan insan, yaşam enerjisinin büyük kısmını onu inkâr

etmek için kullanır (Yalom, 2014). Ölüm kaygısı, insanın yaşantısını önemli derecede etkileyen bir sorun olmasına rağmen psikoloji ve psikiyatriye dair çalışmalarda çok fazla yer almaması oldukça şaşırtıcıdır (Wahl, 1992).

Araştırmanın gerekliliği; varoluşsal sorun olan ölüm kaygısının, değişkenler ile ilişkisi hakkında, bilişsel ve psikolojik alandaki çalışmaların yetersiz bulunmasıdır. Bu çalışma sonuçları, terapistlere, psikiyatristlere, psikolojik danışmanlara ve diğer ruh sağlığı uzmanlarına ölüm kaygısını anlamlandırma da farklı bakış açısı kazandıracaktır.

1.4. Sayıtlar

Araştırmada aşağıdaki sayıttan hareket edilecektir.

Katılımcılar verilerin toplanması için uygulanan ölçekleri samimi ve içten şekilde cevaplamışlardır.

1.5. Sınırlılıklar

- 1-) Araştırma İstanbul'da yaşayan 18 yaş ve üstü 411 kişi ile sınırlıdır.
- 2-) Araştırma verileri "Kişisel Bilgi Formu" ve "Ölüm Kaygısı Ölçeği"nden alınan verilerle sınırlıdır.
- 3-) Katılımcıların dindarlık düzeyleri kendi algılarıyla sınırlıdır.

1.6. Tanımlar

Varoluşsal sorun olarak ölüm kaygısının tanımı: Alan yazın incelendiğinde, ölüm korkusu kavramı ile ölüm kaygısı kavramının birbirine karıştırıldığı ve çoğu zaman birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Kaygının, endişe ve gerginlik olarak sübjektif bir duygu durumunu ifade etmesine karşın (Freud, 1993); korku, dış etkenlerden gelen bir tehlike ya da tehdit karşısında oluşan, doğal bir duygusal tepkiyi ifade etmektedir (Ditfurth, 1991).

Ölüm kaygısı, insanların, bu dünyadaki "var oluşlarının son bulacağı" bilgisi ve

gerçeği karşısında hissettikleri korkudur(Hançerlioğlu, 1978; Cevizci, 1997). Varoluşsal lm kaygısı, insanoğlunun kaçınılmaz lme karşı hissettiği kaygıdır (Langs, 2002). Hissedilen tüm bu duygulara rağmen, varoluşçu psikoterapiye göre, insanın ölümlü bir varlık olduğunu bilmesi, yaşamını daha iyi ve kaliteli değerlendirmeye, ayrıca yaşamını zenginleştirmeye iter (Dökmen, 2003).

2. GENEL BİLGİLER

2.1. Varoluşsal Kaygı

Kaygı, hayatın içinde var olan, yaşanan her yeni olay ya da sınanma durumlarında her bireyin az ya da çok yaşadığı, süresinin ve seviyesinin artmasıyla da bireyin hayatının temeline yerleşerek hayatını devam ettirmede problemler oluşturabileceği ruhsal sıkıntılara da neden olabilecek bir durumdur (Cüceloğlu, 2012; Geçtan, 2000). Kaygı, en genel anlatımla; tehlike, talihsizlik yaşama korkusunun oluşturduğu bunaltı veya usdışı korku, olarak tanımlanırken; nesnesiz olması yönüyle korkudan farklılık gösterir (Budak, 2005). Yalom ve Josselson'a (2008) göre varoluşsal kaygı, normal kaygının bir türevidir. Kaygı herhangi bir nesne korkusuyla değişime uğramadığı sürece bütün çıplaklığıyla kaygı, ise bu kesin ifadeyle var olmama (yokluk) kaygısıdır. Alan yazında 'varoluşsal kaygı' terimi, varoluşsal bunaltı ve varoluşsal endişe terimleriyle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Hiçliğin mahiyetinin bilinemeyeceği ve nesnesinin de olamayacağı için 'hiçlik' kaygıya yol açmaktadır. Bu sebepten dolayı varoluşsal kaygı engellenemez. Zira varoluş ile hiçlik direkt ilişkilidir. Ontolojik özelliği olmasından dolayı yok edilemeyen varoluşsal kaygı, en iyi ihtimalle var olma cesaretine evrilebilir (Tillich, 2019).

Varoluş kaygısı ile karşılaşıldığında iki olanağın karşımıza çıktığı görülür; ya bu kaygıya katlanmanın ve başa çıkmanın yolları bulunarak "otantik" olma durumuna geçilir, ya da kaygıyı yaşamamak adına otantik olmayan var olmama yolları seçilerek, bastırma yoluna gidilir. Bu durum ise bireyin kendisine yabancılaşmasına yol açarak nevrotik bir kişiliğin kapılarını aralayacaktır (Güleç, 1999). Bu bağlamda Heidegger (1962'den aktaran Yalom, 2001), iki varoluş biçimi olduğunu belirtmiştir. Bunlar; var olmayı unutma ve var olmayı düşünmedir. Var olmayı unutma, bireyin yaşamında önemsiz şeylerle ilgilenmesi ve basit yaşam olaylarıyla oyalanmasıdır. Var olmayı düşünmede ise kişi, olayların ilerleyişine değil de oluşuna karşı hayranlık beslemektedir ki, bu da varoluşun ayırımında olmaktır. Var olmayı unutma otantik olmamak olarak

ifade edilirken, var olmayı düşünme otantik varoluşu temsil etmektedir. Varoluşçu yaklaşım, iyi olmayı otantik davranışlarla ilişkilendirirken, bireyin ruh sağlığının yerinde olmasını da ölüm kaygısıyla doğrudan yüzleşmesine bağlamaktadır (Koestenbaum, 1998; Yalom, 2000; Heidegger, 2004).

Yalom (2002), bireyin, içinde ölüm kaygısının da bulunduğu, dört nihai kaygıyla uğraştığını belirtmektedir. Bu kaygılar; ölüm, özgürlük, yalnızlık ve anlamsızlık kaygılarıdır. Bireyin bu varoluşsal kaygılardan herhangi biriyle karşı karşıya kalması varoluşçu dinamik çatışmanın içeriğini oluşturmaktadır (Yalom, 2002).

2.1.1. Ölüm kaygısı

Ölüm kaygısı, insanoğlunun bu dünyadaki “var oluşlarının son bulacağı” bilgisi ve gerçeği karşısındaki hissettikleri korkudur (Hançerlioğlu, 1978; Cevizci, 1997). Literatür taramasında, ölüm korkusu ile ölüm kaygısının birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Ölüm kavramının belirsizliği, bu kavram kargaşasının sebebi olarak görülmektedir. Korku ve kaygı arasındaki en belirgin fark, duygunun kaynağıdır. Korkunun kaynağı belirli ve somut iken, kaygının kaynağı belirsizdir. Ölüm korkusu ve ölüm kaygısının kaynağı ise ortak ve belirsizlik olduğu için ayırmak zordur (Karaca, 2000). Her durumda yaşayan tüm canlıların paylaştığı, evrensel bir gerçeklik olan ölüm (Yalom, 2013), insanın varoluşuna dair ciddi bir tehdit oluşturduğu için insanı derinden etkilemektedir (Fromm, 1994).

Ölüm kavramı, içinde barındırdığı tüm bu belirsizlik, korku ve kaygılara rağmen hayatın her alanında konu olmuştur. Bu alanların en başında, felsefe ve psikoloji gelmektedir. Psikoloji, ölüm kaygısının etkilerini, bireyin gelişim dönemlerini ayrı ayrı incelemiştir. Buna göre 5 yaş somut düşünce dönemindeki çocuklar ölümü anlamlandıramazken, 6-9 yaş arası çocukların ölümün yokluk olduğunu kavramaya başladığı görülür. 9 yaş ve sonrası çocuklar için kendisinin ölümlülüğünü bildiği ve ölüm kaygısının yaşandığı süreç olarak kabul edilir (Karakuş ve ark., 2012). Ergenler ölümün farkında olmasına rağmen, ölüm hakkında konuşmayarak, ertelenmesi gereken bir durum olarak algırlar. Yetişkinler ve yaşlılar, ölümü, hayata karşı bir tehdit olarak

görüp, beden sağlığının yitirileceği, gelecek planlarının engellendiği, sorumlulukların karşılanamayacağı bir kaygı olarak yaşarlar (Karakuş ve ark, 2012).

Ölüm kavramının incelendiği bir diğer alanda felsefedir. Antik Yunan filozoflarından Epikür, benim olduğum yerde ölüm yok, ölümün olduğu yerde de ben yokum diyerek ölümü yaşamdan dışladığı görülür. Stoacılar, Epikürcülerin tam tersine, iyi ölmeyi öğrenmek iyi yaşamayı öğrenmektir (Geçtan, 1989) diyerek ölümü, yaşamın merkezine koymuşlardır. Varoluşçu felsefecilerden Karl Jasper ise felsefe yapmak ölmeyi öğrenmektir (Hançerlioğlu, 1978) diyerek Stoacıların ölüme ilişkin bakış açılarını daha da öteye taşımıştır.

Ölüm problemini felsefi akımların içinde en çok işleyenlerden biride varoluşçu felsefedir. Varoluşsal Felsefenin kurucu isimlerinden Kierkegaard da insanın ölümü varoluşsaldır ve dünyanın gerçeklik anlayışına uygundur. Bireyin ölünü de kendi dünyasına ve zamana uygundur. Çünkü “yaşamın anlamı ölmektir”der (Kierkegaard, 2005: 730).

Varoluşsal birçok sorun ile dünyaya gelen insan canlısı, varoluşsal psikolojinin de ifadesiyle; en temelde yaşadığı kaygının ölüm kaygısı olduğunun yanı sıra (Yalom, 2000), var olmanın en temel unsuru olarak da ölüm kaygısını görmektedir (Yalom, 2005). Buna ek olarak insan için ölümden ve ölümün kaçınılmaz oluşundan, yaşamında varlığının bir sonunun olması fikrinden daha rahatsız edici bir düşünce olmamıştır (Bauman, 2000). Benzer bir ifadeyle insanı hayatta ölüm kadar sarsan başka hiçbir şeyin olmadığı belirtilir ve ölümün insanlarda oluşturduğu dehşet ortaya koyulur (Canetti, 2007). Böylesine aşırı bir şekilde ölçüsüz ve patolojik olarak yaşanan ölüm düşüncesi, insanın psikolojisini oldukça olumsuz etkileyecektir (Köknel, 1985; Karaca, 2000). Ölüm olgusu karşısında dengesini kaybeden bireyin, kaygı düzeyi arttıkça çevresine uyum sağlaması da zorlaşmaktadır (Tanhan, 2007). Yaşanılan bu kaygıyı azaltmak için bireyin hayat enerjisinin büyük bir bölümünü buraya aktardığı görülür (Yalom, 2014). Cenaze törenleri gibi bazı ritüeller, ölüm kaygısının azaltılmasına yönelik, insanın çabasının ürettiği işaret olarak görülmektedir (Göka, 2010). Her insanda doğal olarak

bulunan ölüm kaygısı (Firestone, 1993; Göka, 2010; Yalom, 2014), insanın birçok alanda; rüyalar, savunmalar, içsel çatışmalar gibi bireysel durumlardan; toplumsal yapıların, dinlerin ve ideolojilerin ortaya çıkmasına kadar birçok şeyde ölüm kaygısının varlığından söz edilebilir (Yalom, 2014). Böylesine derin yaşanan, dehşet verici ve başka hiçbir şeye benzetilemeyen ölüm kaygısı, insanın aklından çıkaramadığı bir düşüncedir (Becker, 1975). İnsanlar her ne kadar ölümün fizikselliğinden korksa ve ölüm düşüncesi bir taraftan insanda kaygı yaratsa da; diğer taraftan ölüm fikrinin insanı koruduğu ve onu yaşama bağladığı, insanın varoluşunu anlamlandıran bir neden olarak da görülmektedir (Yalom, 2018). Ölüm gerçeğinin değiştirilemeyeceğinin bilincinde olan insan canlısı, hayatını daha anlamlı ve kaliteli yaşamak için çaba sarf edebilir (Kubler, 1997; Alkan, 1999). Ölüm düşüncesi karşısında bireyin ölümü kabulü ile hayatını tekrar gözden geçirmesi, sahip olduğu değerleri açıklığa kavuşturması ya da anlamlandırması için düşünsel bir olgu başlatır (Kellehear, 2012). Freud (1918), insanın ölüme yönelik bakış açısının değişmesi gerektiğini ve artık ölüm gerçeğini kabullenmesinin zorunluluk haline geldiğini belirtir. Öyke ki insanlar artık tek tek değil, bir günde binlerce insanın öldüğü toplu ölümlere şahit olmaktadır.

2.1.2. Yalıtım kaygısı

Paz (1999), yalnızlığı baştan aşağı sorumluluk ve aynı zamanda, diyalektik bir varlık olan insanın geriye çekilerek, düşünmek, üretmek ve hazırlanmak için ihtiyaç olduğunu belirtir. Yalnızlıkla kendi gerçekliğine ulaşabilen insan, diyalektik bütünlüğünü ötekiyle ilişkisiyle tamamlar. Yalıtılmışlıklarını kaos içinde sağlıklı bir şekilde algılayan bireylerin yalnızlığa tahammül edemeyerek yalnız kaldıklarında acı çektiklerini, buna karşın, yalıtılmışlıklarıyla yüzleşebilen bireylerin diğerleriyle sevgi dolu ilişkiler kurabildikleri görülmüştür. İlişki kurabilen ve belli bir olgunluğa ulaşabilen bireyler yalıtıma katlanabilirler (Yalom, 2001).

Yalom'a (2001) göre 1- kişilerarası yalıtım, 2- kişinin kendi içindeki yalıtım, 3- varoluşsal yalıtım olmak üzere üç tip yalıtım vardır. Kişilerarası yalıtım; bireyin genellikle yalnız olarak yaşanan ve kişilerden uzak olmasının tercih edildiği süreçtir. Kişinin kendi içindeki yalıtım; insanın bütünselliğinde bazı parçalarını birbirinden

ayrıldığı yalıttır. Bu yalıtılmışlığı yaşayan bireylerin ise daha çok duygularını ve arzularını bastırdığı, kendi yargılarına güvenmediği, mevcut potansiyellerini bastırdıkları görülmektedir. Bu tür bir yalıtılmışlıkta, savunma mekanizmalarının genellikle yaşantılarında bilinçli farkındalığın dışına çıkmasına veya benliğin parçalanmasına işaret eder ki bu tür yalıtılmışlığın psikopatoloji ile ilişkili olduğu düşünülür. Son olarak varoluşsal yalıtım türü genellikle ölüm ve özgürlükle ilişkilidir (Yalom, 2001). Genel olarak bakıldığında yalıtılmışlık kaygısının temelinde ölüm kaygısı bulunmaktadır.

2.1.3. Özgürlük kaygısı

Varoluşsal kaygıların içinde özgürlük, diğer kaygılara göre daha az anlaşılabilir bir kaygıdır. Yalom (2013), bilinenin aksine özgürlüğü olumlu çağrışımları olan genel anlamının dışında kullanır. Varoluşsal açıdan özgürlük, korkuya yapışık durumda olmakla birlikte dışsal yapının yokluğunu anlatır. Bireyin yaşadığı çevrenin yapılandırılmamış olması bireyler için başa çıkılamayarak korku verici olabilir (Yalom, 2014).

Kişinin yaşamı tamamen kendi sorumluluğundadır. Kendi dünyasından, tercihlerinden, eylemlerinden sorumlu olan insan için özgürlük bu anlamda ürktütücüdür (Sharf, 2014). Bireyin özgürlük arayışı aynı zamanda sorumluluğu da ardından getirir. Kişinin özgürlükle baş edebilmesi, kendi tercihlerini yapabilmesi, sorumluluk alabildiğini gösterir (Sharf, 2014). Varoluşçu bakış açısına göre birey, kendi dünyasından, tercihlerinden ve eylemlerinden her anlamda sorumludur (Yalom, 2014). İnsanın eylemlerinin sonucunda ortaya çıkan sorumluluğunu tam anlamıyla kabullendiğinde suçluluk duyduğu alanda genişlemektedir. (Yalom, 2013), her insanın belli bir potansiyelle dünyaya geldiğini ve hayatını dolu dolu yaşamak konusunda başarısız olan bireyin varoluşsal suçluluk duygusu yaşadığı ifade edilir. Birey sadece başkasına karşı değil kendisine karşı da suçluluk hissedebilir. Bireyin hissettiği bu suçlulukla başa çıkabilmesinin en iyi yolunun telafi olduğunu belirtilir (Yalom, 2013). Kişi geçmişini değiştiremez fakat geçmişin telafisini, geleceği değiştirerek yapabileceğini söyler (Yalom, 2013).

2.1.4. Anlamsızlık kaygısı

Her şey zıddıyla bilinir kaidesince, ölüm korkusunun yarattığı zıtlık ile belirginleşen yaşam, bir farkındalık, dolayısıyla bir anlamdır. Yaşam için anlam, anlam için de, yaşam denilebilir. Anlamsızlık bu noktada bireyin insanî özlem ve ihtiyaçları karşısında dünyanın sessiz kalması, öte yandan yaşamsal özemlerini gideremeyen bireyin çaresizlik içinde yaşamını yeniden anlamlandırarak nedenler oluşturmaması, nihayet mekanik, monoton, yabancı ve geleceğe inancını yitirmiş bir şekilde yaşamını devam ettirmesidir (Gündoğan, 1997). Victor Frankl (2006), günümüzde insanın yaşamını tehdit eden en büyük problem olarak “varoluşsal boşluk”u işaret eder. Anlam, bu bağlamda, özgürlüktür. Bir başka ifadeyle, Yalom, ölüm gerçeği ile bütünleşebilmenin hayatı anlamlandırırdığını, yaşamı kurtardığını, bununla birlikte kötücül düşünce ve korkulara karşı varoluşuna mahkûm etmekten çok, ihtiyacımız olan otantik hayat tarzlarına geçiş için bir katalizör olarak hareket ettirerek yaşamdan alınan zevki arttırdığını belirtir (Yalom, 2012).

Yalom (2013), kozmik anlam ve dünyevi anlam olmak üzere iki tür kaygıdan söz etmektedir. Kozmik anlam, kişinin kendi varlığının dışında ve kendisinden üstün olarak var olan bir düzeni işaret etmektedir. Kozmik anlamı anlatmak için “hayatın anlamı”, dünyevi anlam için ise “bireyin hayatının anlamı” kavramları düşünülebilir. (Yalom, 2013), kozmik anlam hissine sahip olan bireyler genelde ona uygun olan dünyevi bir anlam hissi de yaşadığını söylemektedirler. Örneğin, dinler kozmik anlam ile ilgilidir; kişiye geniş kapsamlı bir anlam şeması sunar. Din dışında insanın hayatına anlam kazandıran birçok şey vardır; ögecilik (dünyayı yaşanılabilir bir yer olarak bırakmak, başkalarına yardımcı olmak vb.), kendine bir amaç belirlemek (aile, devlet, siyasi görüş, bilimsel bir girişim vb.), yaratıcılık, kendini gerçekleştirme cesareti, kendi sınırlarını aşma bunlardan sadece bir kaçıdır.

Modern yaşam, insanoğlunun serbest zaman ile anlamsızlık duygusu arasındaki ilişkisinde etki oluşturmaktadır. Sanayi öncesi toplum temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için daha fazla mücadele içindeydiler. Bu da günümüzde yaşanan anlam krizinin ortaya çıkmasını büyük ölçüde azaltmaktaydı. Yalom (2013)’a göre ilk çağlarda

insanlar barınma ve yiyecek gibi temel ihtiyaçlarıyla o kadar meşgullerdi ki kendilerine rahatsız edici sorular soracak vakitlerinin olmamasını belirterek, anlamsızlık duygusu ile serbest zaman arasındaki ilişkiyi öne çıkarmıştır.

Yalom (2013)'un anlamsızlık kaygısına diğer 3 kaygıdan daha farklı bir yaklaşımı vardır. Kişinin ölüm, özgürlük, yalıtım konularına doğrudan; anlamsızlığa ise uzaktan bakması, kendisini hayatın akışına bırakarak hayata bağlanması gerektiğini söyler.

Yaşamaya değer bir hayat oluşturmak, yaşanan hayatı anlamlandırmak için (Frankl, 2014) mizah duygusu, din, imajlar, sanat, koyulan hedefler, gelecek beklentisi, doğa, doğruluk, hayatta iz bırakmak, güzel ve iyiye dair her şey, kültürü ve doğayı yaşamak gibi durumlarla ilişkili olmak gerektiğini ifade etmektedir. Öyle ki bu değerler ve anlam (Yıkılmaz, 2016)'a göre bireyin kendisi tarafından oluşturulur.

2.2. Gelişim Dönemlerinde Ölüm Kaygısı

2.2.1. Çocuklarda ölüm kaygısı

Ölüm algısı her dönemde olduğu gibi çocukluk döneminde de farklı algılanmaktadır. Tüm karmaşasına rağmen, çocuğun dünyasının etkilendiği ve en fazla merak ederek öğrenmek istediği konulardan biri de ölüm olayıdır (Karaca, 2000). Bu sebeple ölüm olayı çocuğun dünyasında önemli ve yaş grubuna göre de farklı anlamlandırılan bir gerçekliktir. Bebeklik ve erken çocukluk döneminde bulunanların, soyut kavramlara anlam vermek hususunda yetersiz olmalarından dolayı çocuklar, “ölüm” olayını yetişkinler gibi anlamlandıramazlar. Tüm bu anlam karmaşalarına rağmen çocukların beklenenin aksine çok küçük yaşlarda dahi ölümü fark edebildikleri, ancak dil becerilerindeki eksiklikleri ve soyut düşünebilme yetisinin yeterince gelişmemesi sebebiyle, araştırmaları yürüten yetişkinlerin, ölüm olgusu konusunda çocukları gerektiğince incelememe gibi sebeplerle, ölüm kavramını bilemediklerinin düşünüldüğü savunulmaktadır (Yalom, 2001). 5 yaş altı çocukların, soyut düşünce

yetisi gelişmediğinden dolayı ölümü anlamlandıramamaktadırlar.

Ölümü anlamlandırmakta zorlanan küçük çocukların, ölümü sonradan uyanılabilen bir uyku, gidip de dönülebilen bir yolculuk ya da iyileştirilebilen bir hastalık olarak algıladıkları görülür. (Speece ve Brent, 1984), çocuklardaki bu yanlış algılamamın, yetişkinlerin çocuklara ölümü anlatırken kullandıkları açıklamayla ilişkisi olabileceğini ileri sürmektedir. 6-9 yaş dönemini çocuğu ise ölümü yaşamın sonu olarak algılamaya başlar. 6-9 yaşlarında ki çocuklar, ölümün zannettikleri bir son olup olmadığını bilmek istemelerine rağmen, korktukları bir son olmaması yönünde de beklentileri vardır (Jersild, 1979). 9 yaş ve sonrası dönemlerde, çocuğun ölüm kaygısıyla tanışmaya başladığı ilk gerçekçi dönemlerdir. Kendi ölümlülüğünün farkında olmak çocuğun psiko-sosyal gelişiminde önemli bir etki bırakır (Karaca, 2000).

2.2.2. Ergenlikte ölüm kaygısı

Ergenlik dönemi açısından bakıldığında ölüm, bir tehdit algısıdır. Bundan dolayı ölüm, ergenler için sağlıklı bir bedeni kaybetme; geleceğe dair planları gerçekleştirerek yaşamı daha anlamlı ve verimli kılma çabalarını olumsuzlaştıran ve bu yöndeki kaygıları barındıran bir olgu olarak görülür (Geçtan, 2001). Ergenler ölüm gerçeğini anlamsız olarak nitelendirip, her ne kadar bu konuyu konuşmak istemeseler de; onlar için ölümlü olmak ve zamanın ilerlemesi gibi düşüncelerin varlığı, ölüm kaygısını baş edilmesi gereken bir durum haline getirir (Koestenbaum, 1998).

Wass (2003) ise, ergenlik dönemi, bireyin benmerkezci olmasının, ölüm algısını etkilediğini vurgulamıştır. Ergenin özel ve biricik olduğu inancı, onun hiç ölmeyeceği inancına evrilebilmektedir. Yine benmerkezciliğine bağlantılı olarak, yaşadığı kayıplar karşısında ergenlerin inkâr etme, yok sayma, öfkelenme, suçlanma hissi ve üzüntü gibi güçlü duygusal tepkiler geliştirdikleri görülür. Ayrıca kayıp yaşayan gençlerde, uyuşturucu türevi ilaçlar ya da alkol kullanımı, suç kabul edilir davranışlar, depresyon, intihar girişimleri ve okul başarısızlığı da gözlenebilmektedir.

Ergenlik döneminde çok sık düşünüldüğü görülen ölümün, aslında ölüme bir meydan okuma anlamına geldiği görülür (Karaca, 2000). (Yalom, 2000) bu durumu, “zoraki kahramanlık” olarak adlandırır ve bunun altta yatan sebebini ölüm kaygısı olarak açıklar. Bu yüzden ergen, ölüme karşı umursamaz, kayıtsız görünse de ölüm gerçeği, yaşamının önemli bir parçasını meşgul eder. Yapılan araştırmalar da göstermektedir ki ergen, ölüm kaygısını dolaylı olarak ifade edebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında ergen için korkunç görülen şey, ölmek değil ihtiyarlamaktır (Karaca, 2000).

2.2.3. Yetişkinlikte ölüm kaygısı

Yetişkin dünyasında ölüm kavramı karmaşık ve baş edilmesi zor olan değişken bir yapı olarak kendini gösterir. Öyle ki yetişkinlerde ölüm kavramı; dini inanış, geleneksel yapı, sosyal, kültürel, kişisel ve duygusal konuların karışımından oluşan bir sentezdir. Yetişkin birey için ölüm her an başa gelebileceğinden, gelişim aşamalarında, bu kaygının varlığıyla çokça kendini hissettirerek, bireyin şekil almasını sağladığı görülür (Sezer ve diğ., 2009).

Yetişkinlik dönemi, kişi için bireyselleşme çabaları ile toplumsal normlar arasında bir uzlaşma sağlayabilmek için yoğun emek verilen mücadele dönemidir. Bu mücadele ise çok hassas bir denge üzerine kuruludur. Bu dengeyi kuramayan ya da koruyamayan bireyler, orta yaş döneminde bir anlamsızlığa düşmekte, anlamsız ve boş bir hayat geçirdiklerine dair düşüncelere girmektedirler. Hayatlarının bir döneminde geride bıraktıkları yılları önemliken, artık kalan yıllarını düşünerek hayatlarının muhakemesini yapmak daha önemli hale gelmiştir (Geçtan, 1994).

Orta yaş gerçeği, insanın hayatını tekrar gözden geçirip, yaptıklarını ve yapacaklarını değerlendirerek kendine sorduğu sorulara cevap alması ile belirmektedir. Bireylerin geçmiş dönemlerindeki sorgulamalar, yaşadıkları pişmanlıklar, bu dönemde geri gelmektedir. Kişilerin kendileri için yaptıkları bu sorgulamalarda bazı insanlar başarılarından memnun olarak güven duygusu geliştirip cesaret gösterirken, bazıları ise hedefledikleri başarıya ulaşamadıkları için kendilerine güvenlerini yitirmektedirler (Dağlı, 2010). Bireylerin belirlenen hedeflere ulaşmadaki başarısızlığı, kısmen ya da

tamamen yaşamının değiştirilme zorunluluğunun fark edilmesi, varoluşsal bir krize dönüşebilmektedir. Bu dönemdeki yaşamda zaman algısı, hayatın sonluluğuna daha çok dönüktür. Yaşamın kaçınılmaz bir şekilde ölümle sonlanacağı duygusunun gelişmesi ve yaşamı anlamlandırmaya dair düşüncede zorlandığı bir süreç yaşanmaya başlandığı görülmektedir (Karaca, 2000; Onur, 2000). Bu durumun bir sonucu olarak, yaşamında varoluşsal kaygılarıyla yüzleşen birey bu dönemde ölüm kaygısını yoğun olarak yaşayabilmektedir.

2.2.4. Yaşlılıkta ölüm kaygısı

Yaşlılık dönemi, yaşamsal tecrübelerin artarken fiziksel kayıpların yaşandığı, Erikson'a göre de kişilik gelişiminin son aşaması olan dönemdir. Bu dönemde, yılların geçmesiyle ölüme daha da yaklaştığını hisseden yaşlı bireyler, bir taraftan ölümle birlikte yok olacağına inanarak bir çökkünlük hissiyle bunalıma girerlerken, diğer taraftan kendisinden üstün kabul ettiği bir varlıkla bütünleşip ölümü kabullenirler. Yaşamlarını tekrar gözden geçirerek, kendisini aşan bir güç ya da varlık aracılığıyla düzen oluşturmalarına aracılık eden bir takım belirleyicileri vardır. Bu belirleyiciler, çocuklarının evlenerek evden ayrılması, emekliye ayrılmaları ya da kendi yaşlılarından birinin ölümüne şahit olması gibi onları zorlayan olaylardır (Cüceloğlu, 2003). Bu tür yaşam olayları sonrası yeni oluşan duruma karşı uyumlanma gereklidir. Uyum sağlanamadığında ise umutsuzluk, depresyon, sinirlilik ve kaygı gibi psikolojik sorunlar görülebilir (Ünalın 2013; Öz 2002). Yakınların kaybı, yaşamın belli dönemlerinde başa çıkılabilir bir durum iken; ileri yaşlarda yeri doldurulamaz boşluklar oluşturabilir. Bu boşluk duygusunun, bireyin sosyal ölümüne sebep olduğu düşünülür. Sosyal kayıplar beraberinde yaşlanma ve fiziksel ölüme de getirir. Bir sebeple insanlardan uzaklaşmak, yaşlı bireye hiçliği hatırlatır. Ölümü simgeleyen hiçlik, ölüm kaygısının yaşanmasına kapı aralar (Aydın M. 1999). Yaşlı bireylerin yaşadığı sosyal izolasyon ve bir yakını kaybetmek zorluğu kadar, yaşlılıkta ortaya çıkan ciddi sağlık sorunları da yaşlıyı kaygılandırabilmektedir. Hastalık ve ölüm kaygısı ilişkisinin kurulmasında hastalıklara ilişkin kalp-yargı düşünceler de önemlidir (Sontag S. 1988).

Her yaş döneminde oluşan zorluklar ya da toplumsal yargılara rağmen bireyin

anlamalı bir hayat sürmesi, bedensel yitimin zorluklarına rağmen, zihinsel huzuru desteklemektedir. Her geçen gün ile birlikte ölüme yaklaştığını hisseden, yaşlılığın öncesi tüm gelişim dönemlerini başarıyla geçirip tamamladığını düşünen yaşlı insanların, ölümü daha kolaylıkla kabullendiği görülmektedir (Gürses, İbrahim; Kılavuz, Akif, 2011).

2.3.Ölüm Kaygısının Çeşitli Değişkenlerle İlişkisi

Her bireyin farklı şekilde etkilendiği ölüm gerçeği için son yıllarda çokça araştırma yapılmasına rağmen, en az açıklığa kavuşmuş alanlardan olan ölüm kaygısının (Yalom, 2001) çeşitli değişkenler açısından incelenmesi, ölüm kaygısının psikopatolojisinin daha iyi anlaşılmasına etki edecektir. Ölüm kaygısının açıklayıcılarını bulmaya yönelik yapılan araştırmalarda, boylamsal araştırmaların yok denecek kadar az olmasının nedeni olarak, ölüm kaygısını manipüle edici değişkenlerin fazla olması gösterilmektedir (Fortner ve Neimeyer, 1999).

Alan yazın incelemesinde, ölüm kaygısının; yaş, cinsiyet, medeni durum, meslek, ölüme yakın yaşamsal olaylar, kişilik özellikleri, din, ruhsal hastalık ve ölümcül hastalığa sahip olma gibi değişkenler ile arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar olduğu görülür (Pollack, 1980; Aday, 1985). Pollack, ölüm kaygısı ile ilgili yapılan araştırmalarda, farklı ölçme araçlarının kullanıldığı ve bu araştırmalarda yaş, cinsiyet, dindarlık gibi değişkenlerin farklı bulgularla rapor edildiğini belirtmektedir. Ölümle ilgili araştırmaların bazılarında yaş, cinsiyet ve dindarlık değişkenlerinin farklı sonuçlar ortaya konmasına karşın, bazılarında ise benzer sonuçlar ile karşılaşıldığı görülebilmektedir (Pollack, 1980).

Ölüm kaygısıyla yakından ilişkili olarak yalnızlık, özgürlük, sorumluluk ve anlamsızlık gibi varoluşsal değişkenlerden de söz edilebilir. Ölüm kaygısı, varoluşsal yalnızlıkla yüksek oranda ilişkilidir. Varoluşsal yalnızlık ölüm korkusunu ve kaygısını artırıcı bir etkiye sahiptir. Bir bakıma ölüm, büyük varoluşsal yalnızlıkla ilişkilendirilebilir (Smith, 2000).

2.3.1. Cinsiyet

Alan yazın incelemesinde, cinsiyet ile ölüm kaygısı ilişkisinde birbirinden farklı sonuçların olduğu görülmektedir. Kadınların erkeklere oranla ölüm kaygısı düzeylerinin daha yüksek olduğunu gösteren bulgular elde edilirken (Keller ve diğ. 1984;), bir takım araştırma sonuçları ise, erkeklerin ölüm kaygısı düzeylerinin, kadınların kaygı düzeylerine göre daha yüksek olduğu görülür (Cole, 1979; Halıcı-Kurtulan & Kararımak, 2016).

Dattel ve Neimeyer (1990)'da yaptıkları bir başka araştırmada, kadınların ölüm kaygısını erkeklere oranla daha yüksek bulmuştur. Yapılan çalışmalarda kadınların yaşadığı ölüm kaygısı oranının erkeklere göre daha yüksek olduğunu gösteren araştırma bulguları çok daha fazladır.

Maglio (1992), ölüm korkusuna karşı geliştirilen eğitim programlarının ölüm kaygısı üzerindeki etkisinin incelendiği 62 araştırmanın meta analizi çalışmasında, cinsiyet ile ölüm kaygısı arasındaki değişkenlerdeki bu farklılıklara rağmen, kadınların erkeklere kıyasla ölüm kaygısına daha yatkın olduklarını ve ölüm kaygılarını daha yüksek oranda yaşadıklarını belirtmektedir.

Araştırma sonuçlarında çıkan bu farklılıklar, araştırmacıları farklı çalışmalara yönlendirmiştir. Toplumsal cinsiyete, kadın ve erkeğin kendisini ifade etme farklılıkları açısından bakıldığında; erkeklerin kendileriyle ilgili duygularını ifade ederken, daha az duygularını ifade etme eğiliminde oldukları, duygusal bir yakınlıktan kaçınmak istemeleri, “erkeksi” stereotipin bir sonucudur (Brody, 1993). Araştırmalara göre, toplum kadınlardan bağıllık ve ilişki odaklı davranış beklerken, erkeklerin daha özgür, bağımsız ve başarı odaklı davranışlarını beklediğini göstermektedir (Gilligan, 1993). Kadınların olumlu ve yapıcı duygularını açığa çıkarmaya, buna karşılık olumsuz duygularını bastırmaya, erkeklere oranla daha eğilimli oldukları görülür (Hayes, 1999). Bu farklılıklar incelendiğinde kadınlar kaygılarını daha çok sözlü ifade ederken; erkekler sözsüz ifade etme eğilimindedirler. Erkekler, toplumsal öğrenmelerinin ve kimliklerinin bir sonucu olarak duygularını bastırmaktadırlar. Bununla birlikte duygularını ifade

etmeleri konusunda erkekler, kadınlara oranla toplumsal yapı ve kültür olarak daha az cesaretlendirilmekte, hatta yadırganmaktadır (Lonetto, Mercer, Fleming, Bunting ve Clare, 1980; Neimeyer, Bagley ve Moore, 1986; Singh ve diğ., 2003).

Kadınların kaygılarının yüksek çıktığı çalışmalarda, kadınların, ölüm konusunda daha kaygılı olabilecekleri, hatta ifade olarak hissettikleri kaygıyı daha çok yansıttıkları; erkeklerin ölümle ilgili kaygı duymadıkları ya da ölüm kaygısı açısından aslında her iki cinsiyet arasında fark olmadığı, şeklinde açıklanmıştır. Erkeklerin soylarının tükenmesi ve artık yaşayamayacakları düşüncesiyle; kadınların ise, mevcut aile düzeninin kendileri öldüğü takdirde bozulabileceği ihtimalinden dolayı kaygı duydukları saptanmıştır (Kastenbaum, 2007).

Bir diğer araştırma, ölçme araçlarının özelliğiyle ilişkilendirilmiştir. Ölçme aracının duygu odaklı ya da bilişsel odaklı olmasının, cinsiyetler arası farklılığa sebep olacağı belirtilmiştir. (Suhail & Akram, 2002), yaptıkları çalışmalarında katılımcılara Templer Ölüm Anksiyetesi Ölçeği ile Collet Lester Ölüm Korkusu Ölçeğini uygulamışlardır. Uygulanan her iki ölçekten elde edilen verilere göre, kadınların ölüm kaygısı seviyesinin erkeklere oranla yüksek olduğu; buna rağmen Collet Lester Ölüm Korkusu Ölçeğinde cinsiyet farkının daha belirgin olduğu görülmüştür.

Drinkwater (2016), 409 üniversite öğrencisinin katıldığı, cinsiyet değişkeni ile ölüm kaygısına etki eden aracı değişkenler arasındaki ilişki incelediğinde, suç korkusunun bireylerin ölüm kaygısını anlamlı bir şekilde yordadığı ve cinsiyet ile ölüm kaygısı arasındaki ilişkiye tamamen aracılık ettiği sonucuna ulaşmıştır. Bunun sonucunda, suç korkusu sebebiyle oluşan değişkenin kontrol edilebilmesi durumunda, cinsiyetin artık ölüm kaygısının önemli bir yordayıcısı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bireylerin yaşamsal olaylarını etkileyen fiziksel ve cinsel saldırı, cinayet vb. suç korkusu daha fazla olan kişilerin, daha fazla ölüm kaygısı yaşayacağı sonucuna ulaşılmıştır. Suç korkusu yaşayan bu bireylerin gerçek veya gerçek dışı, potansiyel mağduriyetten daha çok haberdar olacağı ve bunun da ölüm kaygısını artıracacağı şeklinde açıklanmıştır (Drinkwater, 2016).

2.3.2. Yaş

Ölüm kaygısı ile yaş arasındaki ilişkinin araştırma sonuçlarının, cinsiyet ile ölüm kaygısı ilişkisindeki gibi değişkenlik gösterdiği görülür. Yapılan araştırmalar, ölüm kaygısı düzeyi ile yaş arasında doğrusal bir ilişki rapor ederken (Mc Mordie & Kumar, 1984; Schumaker, Warren ve Groth-Marnat, 1991; Wagner ve Lorian, 1984); bazı çalışmalara göre de bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Chuin & Choo 2009; Conte, Weiner & Plutchik, 1982; Dadfar ve diğ. 2016; Kinter & Köftegöl, 2017; Öztürk ve diğ., 2011; Yüksel ve diğ., 2017).

Her yaş grubunun farklı anlamlandığı ölümü, genç kuşak öteleyerek karakterize ederken (Kastenbaum, 1959); yaygın bir düşünce olarak yaşlıların ölüme daha yakın olduklarına inanılır (Bond, 1997). Yaşlılık, bireyin yaşamsal deneyiminin devam ettiği ancak bir takım gerileme belirtilerinin ve ölümün yaklaştığı bir gelişim dönemi olarak görülür. Bu dönemde yaşlılar kendilerini ölüme her zamankinden daha yakın hissetmektedirler. Geçen her gün ve her saatin onları ölüme yaklaştırmakta olduğunu düşünmektedirler. Verimli bir geçmiş yaşamı olan yaşlılar, ölümü uzunca bir yaşamın “doğal sonu” olarak karşılarken, ölüme yaklaşmasının bilincinde olan yaşlıyı teselli eden tek şeyin, sağlam bir yaşam felsefesi olduğu açıktır. Ancak mutsuz ve verimsiz bir yaşam geçirdiğini düşünen yaşlılar, geçmiş günler için hissettiği pişmanlık ve yeniden yaşam arzusu ile ölüm korkusu yaşarlar.

Az sayıdaki araştırmalar, yaşlılarda ölüm kaygısının diğer yaşlara oranla daha yüksek oranda olduğunu ortaya koymuşsa da (Galt & Hayslip, 1998; Suhail & Arkam, 2002), daha çok sayıda araştırma, genç erişkin ve ergenlerin ölüm kaygısını yaşlılara oranla daha çok yaşadıklarını göstermiştir. Justin (1988), buna göre yaşları 13 ile 19 arasında değişen genç bireylerin ölümü düşünmedikleri ve bu konuyu aileleriyle konuşmaktan kaçtıkları belirtilmektedir.

Belirli yaş aralıkları belirtilerek yapılan çalışmalarda görülmüş ki; 18-87 yaş aralığında 304 kadın ve erkeğin katıldığı bir çalışmada; ölüm kaygısının 20’li yaşlarda zirveye çıktığı, buna karşılık kadınların ölüm kaygısının 50’li yaşlarda tekrar bir artış

gösterdiği, 60'lı yaşlarda kadınların ve erkeklerin ölüm kaygısının eşit yada düşük seviyede olduğu görülmüştür. Sonuç olarak, ölüm kaygısı 20'li yaşlarda erkekler ve kadınlar için zirve noktaya ulaşsa da, sonraki düşüşlerin cinsiyete bağlı farklılıklar olduğunu göstermiştir (Russac ve diğ., 2007).

18-87 yaş aralığındaki bir başka araştırmada bireyler, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık olmak üzere gruplara ayrılmıştır. Çalışmada, orta yaş (38-44 yaş) ve genç orta yaştaki (45-59 yaş) bireylerin, kendilerinden daha genç (18-37 yaş) ve kendilerinden daha yaşlı (60-87 yaş) bireylere göre anlamlı derecede daha az ölüm kaygısı yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Genç ve yaşlı olan bireylerin ölüm kaygılarının orta yaş ve genç orta yaştaki bireylere oranla anlamlı derecede daha yüksek olduğu görülmüştür (Keller ve diğ., 1984). Görülüyor ki gençlikte yüksek seviyede yaşanan ölüm kaygısı orta yaş döneminde düşüş gösterirken; yaşlılıkta ise tekrar yükselmiştir.

Suhail ve Akram (2002), ölüm kaygısı ile yaş arasındaki ilişki araştırmalarında, yaşlı kadınlar ile yaşlı erkeklerin ölüm kaygı oranlarında anlamlı bir farklılığın olmadığını; buna karşın genç kadınların genç erkeklere oranla daha fazla ölüm kaygısı olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Göka (2010)'ya göre, gençlerin yaşlılara göre daha fazla ölüm kaygısı yaşamalarının nedeni; bitmemiş ve henüz yapacak işlerinin çok olması ve birçok planladıkları hedeflerinin olmasıdır.

Ölüm kaygısının gençlere oranla yaşlılarda daha düşük düzeyde olması, yaşı ilerlemesi ile aşamalı olarak yaşanan hayatta ölümün kabul edildiği görülür (Keller ve diğ., 1984; Singh ve diğ., 2003). Bu durum yaşı ilerlemesiyle birlikte olgunluk ve geçen süre boyunca ölümü kabulleniş ile sosyal hayattan uzaklaşma, maddi kaygı, ilerleyen yaşa bağlı olarak gelişen fiziksel problemler ve yaşam korkusunun yerini ölüm korkusuna bırakması ile açıklanmıştır (Singh ve diğ., 2003).

Ayrıca Smith (2000), yaşlılık dönemindeki pişmanlıkların, hayata dair

yaşanmamışlık hissinin, ölüm kaygısının artmasına etki ettiğini belirtmektedir. Yapılan çalışmaların birçoğu yaşlılardaki ölüm kaygısının ergenlere ve genç erişkinlere oranla çok daha düşük olduğunu göstermektedir. Yalın haliyle şu andaki yaşı değil; biriktirdiği yaşam hikâyesi, sağlık durumu, sosyo-ekonomik durumu ve yaşlanma sürecine bakış açısının bu kaygı düzeyinin belirlenmesinde rolü olduğunu göstermektedir (Kastenbaum, 2007). Bununla birlikte, Fortner ve Neimeyer (1999) yaptıkları meta-analiz çalışmalarında, daha az ego bütünlüğü gösteren, fiziksel ve psikolojik problemi çokça yaşayan yaşlı bireylerin, çok daha fazla ölüm kaygısı yaşadıklarını saptamışlardır.

Sonuç olarak, ölüm kaygısını her yaş grubunun farklı korku ve kaygılar dolayısıyla farklı yaşadığını, Thorson ve Powell (1994) yaptıkları araştırmada, gençler ve genç erişkinlerin, bedeninin yok olmasından, acı çekmekten, çaresizlikten ve yalnız kalmaktan korktuğunu, daha yaşlı katılımcıların ise kontrolü kaybetmekten ve ölümden sonraki hayattan daha çok korktuklarını bulmuşlardır. Varsayılanın aksine araştırmalar, genç kuşağın ölüm kaygısının yaşlılara oranla daha fazla olduğunu birçok araştırma ile ortaya koymuştur. Genç kuşağın hayatta yapacak daha çok planları, buna karşılık yaşlı bireylerde, yaşıml ilerlemesi, sosyal yalıtım ile ölümü kademeli olarak kabulleniş şeklinde ölüm kaygısı düzeyinin gençlerde daha çok olduğunu gösteren çalışmalar görülmektedir. Yaş ve ölüm kaygısı arasındaki ilişkili çalışmalara bakıldığında Templer, yaş ve ölüm kaygısı arasında anlamlı bir ilişki olmadığını belirtirken; çalışmaların birçoğunda ise ilişkilendirme olduğu belirtilmektedir. İfade edilen bu ilişkinin doğrusal veya inişli çıkışlı eğrisel bir ilişki biçimi olabileceği söylenilmektedir.

2.3.3. Eğitim düzeyi

Literatürde bireylerin eğitim durumu ve gelir seviyelerinin, ölüm kaygısı ile arasındaki ilişkisini inceleyen, çok az çalışma olduğu görülmektedir. Erdoğan ve Özkan (2007) araştırmalarında, bireylerin eğitim düzeyi arttıkça ölüm kaygısı düzeylerinin azaldığını belirtmiştir. Eğitim durumu ve ölüm kaygısı arasındaki ilişkinin araştırıldığı Epilepsi hastaları ile yapılan bir çalışmada, negatif bir ilişki saptanmıştır. Bu hastaların eğitim seviyesi yükseldikçe, ölüm kaygısı seviyesinin düştüğü görülmüştür (Otoom ve

diğ., 2007).

2.3.4. Ölüme yakın deneyimler

İnsanın, yaşamında başına bir kez gelecek olan ölüm ile üzücü bir durum olarak, burun buruna kaldığı durumlarda yaşamaktadır. Bu yaşantılar araştırmalarda, ölüme yakın deneyimler ya da ölümden dönme yaşantıları şeklinde ele alınmıştır. Yapılan çalışmalar, ölüme yakın deneyimlerle karşı karşıya kalan kişilerin ölüm kaygısında azalmalarının olduğunu ortaya koymuştur (Noyes, 1983; Sutherland, 1990; van Lommel ve diğ., 2001).

Fiziksel ya da ruhsal hastalıklar, boğulma, intihar girişimleri, zehirlenme, cerrahi operasyon vb. gibi ölüme yakın deneyim yaşayan 7-76 yaş arası, 35 kadın ve 15 erkek katılımcı ile gerçekleştirilen araştırmada, katılımcıların, ölüme yakın deneyimleri öncesi ölüm korkusu yaşadıklarını, ancak ölüme yakın deneyimden sonra ölüm korkusu yaşamadıklarını ifade ettikleri belirtilmiştir (Sutherland, 1990). Benzer çalışmalara bakıldığında, bireyin ölüme yakın deneyim yaşamasının ölüm kaygısını azalttığı söylenebilmektedir.

Hayatta karşılaşılan her yenilik, bireyin yaşamında kaygılar oluşturabilmektedir. Bireyin aile üyelerinden birisinin kaybı ile ölümlle yüzleşmesine, yalnızlık yaşamasına ve ihtiyacı olan sosyal desteğin kesilmesi hissine kapılmasıyla birlikte kişi ölüm kaygısı yaşamaya başlayabilir. Bununla birlikte yeni bir işe başlama ya da ayrılma, boşanma, taşınma vb. gibi değişiklikler, ekonomik problemler, bireyin yaşadığı genel kaygı düzeyini arttırabilmektedir (Cimete, 2002). Bir diğer çalışmada da yaşam şartlarının olumsuzluğu ve bu olumsuz şartlarla başa çıkma becerileri ile ölüm kaygısı arasında anlamlı ilişkiler saptanmıştır (Mikulincer & Florian, 1995).

2.3.5. Dindarlık düzeyi

Carl Jung (1969) dinleri, insanları ölüme hazırlayan komplike sistemler olarak tanımlamıştır. Din, inananlarına ölüm, yokluk ve hiçlik karşısında yaşadıkları kaygı ile

baş etmelerinde yardım eder (Köknel, 1990). Bu yolla bütün dinlere baktığımızda her inanç sisteminin kendi inananını ölüm kaygısına karşı koruduğu söylenebilirken (Köknel, 1990), araştırmalar din(darlık) ve ölüm kaygısı ilişkisi konusunda farklı sonuçlar elde edildiğini göstermektedir.

Alan yazın çalışmalarında, ölüm kaygısı ile dindarlık arasındaki ilişkiyi inceleyen 84 araştırma ile yapılan meta-analizde, çalışmaların % 37'si ölüm kaygısı ile dindarlık arasında negatif, % 25'i pozitif, % 8'i eğrisel bir ilişki bulurken, % 30'u ise anlamlı bir ilişki bulmamıştır (Ellis & Wahab, 2013). Buna karşın eğrisel bir ilişkinin mevcut olduğunu gösteren çalışmalar da vardır. Wink ve Scott (2005), 155 kişinin katılım sağladığı uzun süreli bir çalışmada, dindarlık ve ölüm kaygısı arasında eğrisel bir ilişki bulmuşlardır. Dini inanca çok bağlı olanlar ile daha az bağlı olanların daha düşük ölüm kaygısına sahip olduğu görülürken, dine orta derecede bağlı olanların daha yüksek oranda ölüm kaygısı yaşadıkları bulunmuştur. Araştırmacılar bu durumu daha tutarlı dini inancıya sahip olanların daha az ölüm kaygısı yaşayabilecekleri şeklinde açıklamışlardır. Bu araştırmaya paralel olarak, Nelson ve Cantrell (1980) de dini inanışlarında karmaşa yaşayan bireylerin dindar olan ve dindar olmayan bireylere oranla daha yüksek seviyede ölüm kaygısı yaşadıklarını bulmuşlardır.

Bazı araştırmalar, dindarlık ile ölüm kaygısı arasında negatif bir ilişki gösterirken (AlSabwah & Abdel-Khalek, 2006; Amjad, 2014; Harding ve diğ., 2005; Suhail & Akram, 2002), dindarlık ve ölüm kaygısı arasında anlamlı bir ilişki olmadığını ortaya koyan araştırmalar da görülmektedir (Ertufan, 2000; Ertufan, 2008; Halıcı-Kurtulan & Kararımak, 2016; Rasmussen & Johnson, 1994). Singh ve Nizamie (2003), bu farklılıkları dinin kültürel tarih, bireyin geçmiş yaşantısı ve içinde bulunduğu ortam gibi çok çeşitli faktörlerle etkileşime girebilen bir olgu olması şeklinde açıklarlar.

Dindarlık seviyeleri yüksek olan bireylerin, ölümünden sonraki yaşama inanma ile bağlantılı olarak çok daha az ölüm kaygısına sahip oldukları belirtilmiştir (Jeffers, Nichols ve Eisdorfer 1961'den akt. Keller ve diğ., 1984). Geçmiş tüm hataları için affedilmeye dair dini öğretilerin bilinmesi (Amjad, 2014), erdemli yaşanan bir hayatla

kişinin yaşamından sonra cennette gidebileceği inancı (Suhail & Akram, 2002), dindar bireylerin ölüm kaygısını daha düşük düzeyde yaşadığına yönelik bir anlayış sunar. Ölüm kaygısı seviyesini düşüren bu çalışmalara karşın, ölüm sonrası hesap verme (Dağlı, 2010; Kinter & Köftegöl, 2017), ölümün bir ceza olarak görülmesi (Erdoğan & Özkan, 2007) dindar bireylerin ölüm kaygısını artırıcı sebepler olarak belirtilen çalışmalar da mevcuttur.

Hökelekli (2008)'in mezar ziyaretlerinin sık yapılmasının, ölüm düşünce ve korkusunun bastırılmasını engelleyerek ölüm kaygısının artmasına neden olduğunu belirtmesine karşın, Karaca (1997) tarafından gerçekleştirilmiş olan bir çalışmada mezar ziyaretlerinin ölüm kaygısını azalttığı görülürken, ulaşılan sonuç, çalışmanın gerçekleştirildiği bölgede dindarlığın yaygın olması ile açıklanmıştır.

Karaca (2000) tarafından Erzurum'da 573 kişi ile yapılan bir başka çalışmada, dindarlık ile ölüm kaygısı arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Benzer bir şekilde Hökenekli (1991) ve Yıldız (2001)'in yapmış oldukları araştırmalarda da din ile ölüm kaygısı arasında negatif bir ilişki bulmuşlardır. Sonuç olarak, yapılan çalışmaların, dindarlık ile ölüm kaygısı arasında anlamlı bir ilişkiyi saptayamamış olduğunu göstermektedir.

2.3.6. Gelir düzeyi

Literatürde bireylerin eğitim durumu gibi gelir seviyesinin de ölüm kaygısı ile arasındaki ilişkisini inceleyen, çok az çalışma olduğu görülmektedir.

Gelir seviyesi ile ölüm kaygısı arasındaki ilişkinin incelendiği bir çalışmada (Erdoğan & Özkan, 2007), sosyo-ekonomik düzeyleri alt ve üst seviyede olan katılımcıların, orta seviyede olan katılımcılara oranla, daha çok ölüm kaygısı yaşadıklarını belirterek, gelir seviyeleri ile ölüm kaygıları arasında anlamlı bir ilişki olduğu belirtilmiştir.

2.3.7. Fiziksel hastalıklar

Ölüm kaygısının, hastalıklar ile ilişkisine dair alan yazında çalışmalar mevcuttur. Yapılan çalışmalar, ölüm kaygısının yükselmesinde yaşamı tehdit altına alan hastalıkların, her zaman etkili olmadığı görülmüştür. Kansere hastalarıyla, ölümcül hastalığı olmayan kişilerin karşılaştırıldığı bir çalışmada, kanser hastası olan bireylerin ölüm kaygısının artmadığı, buna karşın ölüm kaygısı ölçek puanlarının düştüğü saptanmıştır (Gibbs ve Lawis, 1978). Benzer bir çalışmada kanser hastaları ile başka bir hastalığı olan bireyler karşılaştırıldığında, kanser hastalığı olan bireylerde ölüm kaygısının daha düşük olduğu gözlenmiştir (Dougherty ve diğ., 1986).

Kastenbaum (2007), ölüm kaygısının organik kökenli hastalıkların terminal dönemlerinde artış gösterdiğini belirtirken, bu dönemdeki hastaların intihar düşüncesi ve depresyon tablolarıyla karşılaştığını, bununla birlikte yine organik bir hastalık sonucu bireyde oluşan yorgunluk, işlevsellikte azalma ve sakat kalma durumlarında ölüm kaygısının ortaya çıktığını ifade eder.

Akça ve Köse (2008), sağlıklı bireyler ile fiziksel hastalığı olan bireylerin karşılaştırıldığı çalışmalarında, hastalığı olan bireylerin olmayanlara oranla daha yüksek seviyede ölüm kaygısı yaşadığı sonucuna ulaştıkları görülür.

2.3.8. Ruhsal hastalıklar

Bireylerin ağır depresyon gibi durumlarda, yaygın inanışla, ölümü kabullendiği, hatta içinde bulunduğu bunalım sebebiyle ölümü istediği düşünülmektedir. Yapılan çalışmalar, sonucun böyle olmadığını göstermektedir. Fiziksel hastalıklar gibi ruhsal hastalıklarda da ortaya çıkan bozukluklar ölüm kaygısını arttırmaktadır. Genel kaygı düzeyi ile ölüm kaygısı arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır (Neimeyer ve diğ., 2004). Ölüm kaygısı ile paranoid düşünce ve obsesyon semptomları arasında negatif yönlü; somatik rahatsızlıklar ve fobik kaçınma semptomları arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır (Erdoğan & Özkan, 2007). Bununla birlikte, Planasky ve

Johnston (1977), şizofrenlerde ölüm kaygısının yüksek oranda olduğunu, Lonetto ve Templer (1986) ise, Templer'in Ölüm Kaygısı Ölçeği ile Minnesota Çok Yönlü Kişilik Envanterini kullandıkları araştırmalarında şizofreni ile ölüm kaygısı arasında yüksek ve pozitif yönde bir ilişkiyi saptamışlardır.

Dünyası başına yıkılacakmış gibi hisseden bireylerin, yoğun bir ölüm kaygısı yaşayabildiklerini, öyle ki psikopatoloji ile ölüm kaygısı arasındaki ilişkiyi araştıran bir çalışmada, genel kaygı düzeyi ile ölüm kaygısı arasında pozitif bir ilişkinin saptandığı görülmektedir (Neimeyer ve diğ., 1995; Neimeyer & Van Brunt, 1995; Kastenbaum, 2007).

2.3.9.Meslek

Bazı meslek grupları, çalışma alanları olarak doğrudan, bazıları ise dolaylı olarak ölüm ile sık sık karşı karşıya gelmektedir. (Bauman, 2012)'a göre sağlık personelleri, mesleki yaşamlarında, sürekli olarak "ölümün provasını yaşamaktadır". (Yalom, 2011), ölümle yüzleşmiş kişilerde kaygının azaldığını belirtirken, buna karşılık (Yılmaz, 2008), yoğun bakımda çalışan sağlık personellerinin ölüm vakaları ile en çok karşılaşan olmalarına rağmen ölümü hiç düşünmeme oranı diğer birimlerde çalışanlardan anlamlı derecede yüksek düzeyde olduğu saptanmıştır.

Eke (2003)'nin yapmış olduğu bir çalışmada ölüm riski yüksek olan polis, pilot, itfaiyeci mesleklerde çalışan bireylerin ölüm kaygılarının, düşük ölüm riski olan mesleklerde psikolog, sınıf öğretmeni, muhasebeci çalışanlardaki bireylerden anlamlı derecede düşük olduğunu göstermiştir. Bu durum, mesleği risk taşıyan grupların aldıkları eğitim ve mesleğinin risklerinin farkında olması, diğer grubun ise ölüm olayına daha uzak olması ile açıklanmıştır (Karaca, 2000). Polislerin (özel harekât timleri), diğer meslek gruplarından (öğretmen, akademisyen, doktor, emekli öğretmen ve öğrenciler) daha az ölüm kaygısı hissettiklerini ortaya koyarken, en yüksek ölüm kaygısı seviyesinin öğrenci gruplarına ait olduğunu belirlemiştir (Karaca, 2000).

Yapılan çalışmalar sonucunda, meslek değişkeni ile ölüm kaygısı arasında

oldukça anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Literatür taramasında, bu alandaki çalışma sonuçlarının birbiriyle çelişkili olduğu görülmektedir. Teorisyenlerin maruz bırakılma ve yüzleşme teknikleriyle, bireylerin olayı içselleştirmesi, normalleştirmesi, kanıksaması çalışmaları geliştirilse de, yapılan alan çalışmaları sonuçları birbirine zıt çalışma sonuçlarını göstermektedir.

2.3.10. Medeni durum

Sosyal bir varlık olarak yaşamını sürdüren insanın, kişilerle toplumsal ilişkiler kurma gereksinimi ve ölüm gerçeği gibi zorlanılan yaşam olayları ile baş etmek için, ailesinden ve eşinden olumlu desteğe ihtiyaç hissedebilmektedir (Ertufan, 2008). Nitekim bazı çalışmalarda, dul kalmanın, yalnızlık duygusunun ölüm kaygısını arttırdığı gözlenmiştir (Kastenbaum, 2007).

Yapılan çalışmalarda, bekâr bireylere oranla, evli bireylerin ölüm kaygısını daha yüksek hissettiği görülmüşken; diğer çalışmalarda, ölüm kaygısı ile medeni durum arasında anlamlı bir ilişki saptanmadığı belirtilmiştir. Türkiye’de yapılan bir araştırmada ölüm kaygısının evli bireylerde bekârlara kıyasla daha yüksek olduğu saptanmış, bunun sebebi olarak, evli bireylerin, eş ve çocuklarına karşı hissettikleri sorumluluk duygusundan kaynaklandığı düşünülmüştür (Yıldız, 1998; Turgay, 2003; Erdoğan & Özkan, 2007).

Bireyin, çocuk sahibi olmasının da ölüm kaygısının şiddetini etkilediğini göstermektedir. Çocukların varlığı anne ve babaya psiko-sosyal açıdan destek sağlamaktadır. Ebeveynlerin ölümlerinden sonra, dünyadaki varlıklarını devam ettirecek olan evlatları ile olumlu duygu durumlarını desteklerler. Dolayısıyla, bir çocuğa (bazı kültürlerde erkek evlada) sahip olmak, ebeveynlerdeki ölüm kaygısının şiddetini azalttığını gösterebilmektedir (Ertufan, 2008).

Medeni durum ile ilgili olarak, çok fazla araştırılma yapılmadığı, az sayıda olan sonucun da tutarsız sonuçlar verdiği görülmektedir. Evli olan bireylerin bekâr olanlara oranla daha çok ölüm kaygısı yaşadığını gösteren çalışmalar olsa da (Erdoğan & Özkan, 2007; Turgay, 2003), medeni durumun ölüm kaygısı ile ilişkili olmadığını gösteren

alışmalar da vardır (Öngider & Eyüpoğlu, 2013; Suhail & Akram, 2002).

2.3.11.Kişilik özellikleri

Yapılan araştırmalarda, kişilik özellikleri ile ölüm kaygısı arasında ilişki olduğu görülmektedir. Beş Faktör Kişilik Özelliği Ölçeği kullanılarak, üniversite öğrencilerinin ölüm kaygısı düzeyleri ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışmada, ölüm kaygısı ile deneyime açıklık ve nörotiklik arasında negatif yönde bir ilişki saptanmıştır. Bununla birlikte dışadönüklük, uyumlanma ve sorumluluk bilinci ile ölüm kaygısı arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmüştür (Yıldız & Bulut, 2017). Benzer bir çalışmada ise, saldırgan ve duygusal bireylerde ölüm kaygısının daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir (Frazier & FossGoodman, 1988). Benzer çalışmada fobik reaksiyonlar ve korku bozuklukları gözlemlenen bireylerin ölüm kaygıları daha yüksek bulunmuştur (Kastenbaum, 2007). Neufeldt ve Holmes'in (1979), lisans öğrencileriyle sürdürdüğü diğer bir araştırmada, katılımcılar kaygı seviyelerine göre (düşük, orta, yüksek) olarak 25'erli üç gruba ayrılmıştır. Araştırmada ölüm kaygısı yüksek çıkan bireylerin, kendisine ve çevresine daha az güvenen, duygulardan kolay etkilenen, sosyal birlikteliği sınırlı ve gergin bireyler olduğu belirlenmiştir.

2.4. Ölüm Kaygısını Açıklamaya Yönelik Kuramlar

- Psikanalitik Kuram
- Varoluşçuluk/Varoluşsal Kuram
- Dehşet Yönetimi Kuramı
- Bilişsel Kuram

2.4.1. Psikanalitik Kuram

“Psikanaliz” adıyla 1894 yılında ortaya çıkan bu kuram, kendi alanında isim yapmış olan ve kendisinden sonra gelen birçok kuramcının görüşlerini önemli derecede etkilemiştir. Donald Winnicott, Alfred Adler, Otto Rank, Carl Gustav Jung, Karen Horney, Harry Stack Sullivan, Otto Kernberg gibi isimler bunlar arasında yer alır

(Ersevim, 2013).

Psikanalitik Kuram, ölüm ve yaşam içgüdüleri olarak insanda iki içgüdüün var olduğunu, bireyin davranışlarının en çok da bilinçdışında yer alan içgüdülerden kaynaklandığını ileri sürmüştür. Psikanalitik kurama göre kişilik yapısı id, ego ve süper egodan meydana gelmektedir. Egonun, içgüdüsel itkileri yani bilinçdışını temsil eden id ile otoriteyi temsil eden süper ego arasında denge kurmaya çalıştığını söyler. Birçok kaygının kaynağı olarak kabul edilen kastrasyon kaygısı da id ile süper ego arasında ortaya çıkar (Freud, 1998). Kaygı, psikanalitik kurama göre kişiliğin gelişiminde ve işlevselliğinde çok önemli rol oynar (Ersevim, 1997).

Freud'a göre insanın tüm davranışları, yaşama uyumlanmaya yönelik bir amaç taşır. Kaygı ise fiziksel ya da toplumsal çevreden gelen tehlikelere karşı bir uyarı mekanizmasıdır. Ancak kaygı, "nevrotik kaygı" da olduğu gibi gerçek dışı ve mantığa aykırı bir nitelik alırsa, uyum sağlamaya yardımcı olma işlevini yitirir ve normal dışı davranışların kaynağı olur (Geçtan, 2005). Freud her ne kadar önceleri ölüm konusuna değinmemişse de daha sonra ölüm ve yaşam içgüdüleri kuramını ortaya koyarak ölümün insan yaşamı üzerindeki etkisini vurgulamıştır. Felsefesini "yaşamın gayesi ölümdür" şeklinde özetleyerek, yaşam ve ölümün iç içe oluşunu anlatmıştır (Bauman, 2000). Freud'a göre ölümün tecrübe edilemediğinden bilinçaltında bir karşılığı yoktur. Bu yaklaşıma göre ölüm korkusu, deneyimle ilişkili olan korkulara ve deneyimlerin ortaya çıkardığı ruhsal çatışmalara dayanmaktadır. Ölüm korku ve kaygısının ardında yatan sebepler, çözülemeyen erken deneyimlere kadar uzanabilir (Eyüboğlu, 2009).

Jung (1997)'a göre, ölüm kaygısının da temelinde yaşama korkusu vardır. Ölüme karşı yoğun korku hisseden bireyler, aslında yaşamaktan en fazla korkanlardır. Bireyin yaşama korkusunun sebebi ise yaşama karşı psiko-sosyal uyum sağlayamamasıdır (Eyüboğlu, 2009). Horney (1980) ise, insanların, olumsuz yaşam deneyimlerinden dolayı ölüme istek duyabileceklerini ve bu isteğin ölüm korkusu ile birleşmesiyle anlamlandıramadığı bir kaygıya dönüşebileceğini savunmuştur.

2.4.2. Varoluşçuluk/Varoluşsal kuram

“Varoluşçuluk” 1929’da F. Heinemann tarafından ortaya atılmış bir terimdir (Emmanuel, 1986). Varoluşçuluk kuramı, özellikle I. ve II. Dünya Savaşları sonrasındaki Avrupa’da, yıkım ortamında, geleneksel felsefelere, rasyonalistlerin akla dayanan bilgisinin genel geçerliğine ve pozitivistlerin olguları açıklayan doğal yasaların bulunabileceği inancına, evrensellik ve nesnellik fikrine bir tepki olarak ortaya çıktığı görülür. Varoluşçuluk “bulantı”, “iç huzursuzluk”, “belirsizlik”, “yaşamın anlamsızlığı”, “yabancılaşma” gibi temel kavramlar ile savaşın yıkıcı etkileri sonucu kişiler üzerindeki umutsuzluk, kötümserlik, hayal kırıklığı, yalnızlık ve bunalım şeklinde ortaya çıkan etkilerini göstermek için kullanılmıştır. İnsanın dünyadaki varlığını, sorunlarını, bu sorunlara çözüm oluşturmayı ve seçim, özgürlük, umutsuzluk, başarısızlık, ölüm, hiçlik, yalnızlık gibi konuları açıklamak için çalışmıştır. Varoluşçu felsefe, insanın varlığını, irade ve bilinci olmayan varlıktan ayrı tutarak, insanın dünyaya ‘düşmüş’, hatta ‘fırlatılmış’ olduğunu ileri sürer. Varoluşçuluğa göre, insanın belli bir doğası olamaz, çünkü belli bir doğa, değişmez bir yapıyı gösterir (Akarsu, 1987).

Varoluşçu kurama göre, ölüm kaygısı, her şeyin temelinde vardır. Var olmama tehdidinin olduğu heran kaygı oluşabilir. Varoluşçuluğun kurucularından Kierkegaard, hiçlik korkusunu temel kaygının sebebi olarak belirtmiştir. En yalın ifadeyle hiçlik korkusu, fiziksel bir ölüm tehdidi olmamakla birlikte, ölüm bu tür kaygının çokça gözlenen klinik biçimi olarak karşımıza çıkar. Kierkegaard’ın yaklaşımına göre özgürlük ve suçluluk bilincinden kaynaklanan kaygının, hiçlik ve var olmama korkusuyla oluşan bir duygu olup, insan ruhunun ulaşacağı doğal bir sonuç olmasıdır (Yalom, 2000).

Varoluşçu düşünürlere göre ölüm, yaşamın amacını ve anlamını keşfetmede yaşamsal bir öneme sahiptir. Yaşam ve ölüm birbirine bağlı olduğu hayatta, fiziksel ölümün tahrip etmesine karşın, ölüm düşüncesi bireyi korur (Yalom, 2000). Ölüme ilişkin betimleme bireye daha otantik yaşaması noktasında yardım eder ve bireyin yaşamına yeni bakış açıları kazandırabilir (Garrow & Walker, 2001). Varoluşsal kuramın önemli bir kavramı da “otantik olmak”tır. Otantik olmak terimi varoluşçu kurama Heidegger ile birlikte girmiştir. Bireyin kendini, olanaklarını gerçekleştirmesi,

“kendiyle bir varlık” olabilmesi demektir. Ölüm hali için en otantik var oluş tarzı denilebilirken, otantik olmamak ise; kendi olanaklarını yaşayamama, bir değerinin varoluş olanakları içinde sıkışıp kalma, başkalarını takip etme ve sıradanlaşmayı ifade eder (Çüçen, 2015). Öyle ki kişinin sağlıklı bir yapıda olup olmadığı bu kavram ile açıklanır (Murdock, 2014).

Varoluşçu anlayışa göre, insanın üç ilişki düzeyi bulunmaktadır. Bunlar bireyin; biyolojik ve fiziksel görünümüyle kurduğu, toplumla kurduğu ve kendi iç dünyasıyla kurduğu ilişkidir. Bu ilişki düzeylerinde yer alan bireyin yaşama uyumlanmasıyla sağlıklı olması arasında doğrusal bir bağlantı vardır. Varoluşçuluk yaşama karşı en uygun cevabın verilmesi ve onunla tutarlı bir tutumun “otantik” olmaktan geçtiğini savunmaktadır. Otantik olmak bu üç ilişki düzeylerine bireyin açık olma durumudur (Güleç, 1999).

Yalom (2006)’a göre her insan eninde sonunda varoluşunun derinliklerindeki bu nihai kaygıya ulaşır ki; bu ölüm kaygısıdır. Bu açıdan varoluşçu yaklaşım, ölümlülük duygusunun, ölüm kaygısını kaçınılmaz kıldığını ancak, otantik yaşamın bireye, ölüm kaygısıyla başa çıkabilmede yardımcı olabileceğini belirtir. Varoluşçu kuramın bir diğer önemli temsilcisi Victor Frankl ölüme yönelik görüşlerini, daha çok hayatın anlamı ve anlamlandırılması üzerinden açıklamıştır (Kovacs, 1982).

Sonuç olarak bakıldığında; Varoluşçu kuramda ölüm, anlamlı bir yere sahiptir. Bu bakış açısına göre ölüm için; bireyin hayatının anlamını keşfetmesini, yaşamına değer katmak ve yaşamındaki anlam arayışlarına cevap bulabilmesini sağlamaktır denilebilir.

2.4.3. Dehşet yönetimi kuramı

1996 yılında Greenberg tarafından öne sürülen kuram, ölüm korkusunun ve kaygısının altında yatan nedenleri, ölümün dehşet verici yönünü ve bu dehşetle başa çıkmak için bireylerin hangi savunma mekanizmalarını kullandıklarını açıklamaya çalışır. Dehşet yönetimi kuramına göre; bireyin istekleri ile yaşamın gerçekliği

karşısında ortaya çıkan çatışma dehşet duygusuna yol açar. Bilinçli bir varlık olan insan canlısı, bu bilinç ile korktuğu şeyin ne olduğunu bilmesi ve bu gerçeklikten kaçış olmadığını fark eder (Pyszczynski, 2004). Kapıldığı bu dehşet duygusu ile baş etmeye çalışan birey, bu duygu ile nasıl baş edeceğine dair bir çözüm arayışı içine girer.

Kurama göre, bireyler ölüm kaygısıyla bilinç seviyesinde ve bilinçdışı olmak üzere iki farklı şekilde baş etmeye çalışılır. Bireyin bilinç düzeyinde gerçekleştirdiği savunma yakınsak, bilinçdışı düzeyde gerçekleştirdiği savunma ise ıraksak olarak adlandırılmaktadır. Yakınsak savunmalarla birey öncelikle, ölümü bilincinden ve uzaklaştırmaya çalışır. Ölümle ilgili düşünceler, yakınsak savunmalar sayesinde bilinçten kaybolduğu halde tehdit edici düşüncelerin varlığı fark edilmesiyle ıraksak savunmalar devreye girerek işlevsel olur (Greenberg ve diğ., 2000).

İnsanlar ölümcül bir hastalığa yakalanma gibi, ölümlü olduklarını hatırlatan bir dönem yaşamaları karşısında ölümü inkâr etmeye, ölüm düşüncesini bastırma ya da örtbas etmeye çalışırlar. Ölüme karşı korunaksız olmanın inkârı, ölüm düşüncesinden kaçmak, kabullenmemek vb. yakınsal savunma stratejisinin kullanıldığı mekanizmalardır. Bunun karşısında ölümlü olma düşüncesiyle açıkça yüzleşebilen insanlar, ıraksal savunmaları kullanırlar; ancak ıraksal savunmalar bilinçli olarak kullanılmazlar. Bireylerde görece olarak az ya da çok görülen ölümün inkârı yönündeki bastırma, kültürel yapı ile gerçekleşir ve biçimlenir. Mikulincer ve Florian (1995), yakın ilişkilerin ölüm dehşetini azaltıcı etkisini belirterek, bireyin ölüm farkındalığının azalmasına yardımcı olduğunu belirtir.

Sonuç olarak; Dehşet Yönetimi Kuramı, bireyin ölüm farkındalığı ile ortaya çıkan dehşet algısı ile nasıl başa çıkacağına dair psikolojik ve kültürel açıklamalar sunmaktadır.

2.4.4. Bilişsel kuram

Ruh sağlığı alanında yaygın olarak kullanılan bilişsel kuram, psikoloji alanına Albert Ellis tarafından “Akılcı Duygusal Davranışçı Terapi” olarak adlandırılan ve

Aaron T. Beck tarafından geliştirilen bir kuramdır. Bilişsel kuram, bütün psikolojik bozuklukların sebebinin, bireyin ruhsal durumunu ve davranışlarını etkisi altına alan çarpıtılmış ya da işlevsel olmayan düşünceler olduğunu savunur. Kurama göre, kalıcı düzeltilmelerin sağlanabilmesi ise işlevsel olmayan temel inançların değiştirilmesi gerekmektedir.

Bilişsel kurama göre kaygının ortaya çıkma sebebi koşullanmalar ve genellemelerdir. Dolayısıyla, ölüm kaygısı, bireyin ölüme ilişkin edindiği olumsuz duygu ve düşüncelerden oluşur. Bireyin, tehdit oluşturan durumları ne ölçüde korkutucu olarak algıladığı kaygının oluşumunda önemlidir. Yani birey, içinde bulunduğu durumunu tehdit, korkutucu, kontrol dışı ve baş edilemez gördüğü oranda kaygılanır (Tanhan, 2007). Birey yaşadığı olaya değil, o olaya yüklediği anlama, ya da zihninde oluşturduğu bilişsel algısına cevap verir (Türkçapar, 2015). Bundan dolayı, kaygı, korku, öfke gibi bir duygu yaşadığında bireyin bu duyguyu yaşamadan önce aklından neler geçirdiğini hangi düşüncelere kapıldığını, kısaca “otomatik düşünce”lerinin neler olduğu üzerinde durulur. Aklından geçirdiği bu düşüncelerin, çocukluktan itibaren oluşan yanlış ve gerçeğin çarpıtılması üzerine şekillenir.

Bilişsel kuram, birey tarafından hissedilen tehdit algısının üç aşamadan oluştuğunu belirtir. Birinci ve ikinci aşamalarda birey, çevresinden potansiyel bir tehdit algıladığında bu tehdidin oluşturabileceği zararını düşünür ve buna karşı nasıl tepki vermesi gerektiğini değerlendirir. Üçüncü aşamada ise, birey, tehlikeli durumu tekrar değerlendirirken bu durumla en iyi nasıl başa çıkabileceğini anlamaya çalışır (Tanhan, 2007). Birey, algıladığı tehlikeyi analiz ederek anlamaya çalışır. Beck (2005) bu tahlil aşamasının bireyde kaygı oluşturduğuna dikkat çeker. Bilişsel kurama göre; kaygı yaşayan bireylerin büyük bir bölümü, ölüme dair endişe duyar ve sık sık öldüklerine dair düşüncelere kapılırlar (Beck, 2005).

Sonuç olarak, bilişsel yaklaşım, bireyin olumsuz düşüncelerinin ölüm kaygısını ve bu kaygının şiddetini artırdığını, bundan dolayı bireyin kaygıdan kurtulmasının ya da kaygıyla baş etmesinin yolunun, ölümün insan yaşamına farklı değerlerin dâhil edilerek

yeni bilişsel şemaların oluşturulmasını öngörür.

2.5. Ölüm Kaygısına Yönelik Geliştirilen Savunmalar

Hastalık, reddedilmek, terkedilmek gibi olumsuz yaşamsal olaylar ya da ölümü hatırlatıcı bir olay, bilinçaltına itilerek bastırılmış olan ölüm kaygısının açığa çıkmasına neden olabilmektedir. Ölüm kaygısının birtakım sebeplerle uyanması, genel olarak, savunmacı davranışların artışına yol açmaktadır (Firestone, 1993). Ölüm olgusuna karşı oluşturulan savunma mekanizmalarını, kültürel (sosyolojik) savunmalar ve bireysel/psikolojik savunmalar (Tanhan, 2007) olarak iki başlık altında inceleyebiliriz.

2.5.1. Kültürel (sosyolojik) savunmalar

Kişiler kültürel olarak 3 yoldan ölümsüzlüğe ulaşmaya çalışırlar; birincisi biyolojik yolla, ikincisi dinsel yolla ve üçüncüsü ise yaratıcı yol ile. Biyolojik yol, bireyin soyu ve biyolojik bağlantıları aracılığıyla yaşamaya devam etme arayış ve ihtiyacı; dinsel yol ile varoluşsal yaşama arayışının üst seviyede olması beklentisi; yaratıcı yol ise, bireyin dünyada yaptığı kalıcı işler ve buluşlar aracılığıyla ölümsüzlüğü istemesini gösterir (Hökelekli, 2008).

Sosyal bir varlık olan insanın, yok saymadığı ve bir gün mutlaka karşılaşacağı ölüm gerçeği ile yaşama zorunluluğu, bütün toplumların ve kültürlerin yapılanmasında önemli yer tutar. İnsanın varoluşunun temel özelliği olan ölümlü olma gerçeğinin farkında olması, bu bilgi ile yaşamak, yaşamı olanaksız olmaktan, anlamlı olmanın kaynağına dönüştüren alternatif yollar biçiminde düşünülürse, çoğu kültür, hatta belki de bütün bilinen kültürler daha iyi anlaşılabilir (Bauman, 2000). Bu yönüyle kültürün işlevinin, üyelerini karmaşadan koruyarak önemli olduklarına ve sonunda başarıya ulaşacaklarına inandırmak olmasıdır (Csikszentmihalyi, 2005).

Dehşet yönetimi kuramına göre kültür, kaygıyı azaltma görevini üstlenerek tampon görevi görür. Bu şekilde birey, herkes gibi ebeveynlerinin de ölümlü olduğunu düşünerek ve kendini koruyamayacağını kabul ederek, ölümsüzlük duygusu verme

görevini kültüre ve otoritelere aktarır. Bu düşünceyle birey, ölümün karşısında hissettiği kaygısını en aza indirerek ait olduğu kültürün içinde kendini değerli hissetmeye başlar (Greenberg ve diğ., 1986).

2.5.2. Bireysel savunmalar / Psikolojik savunmalar

İnsanlar ölüm kaygısıyla başa çıkabilmek için savunma mekanizmalarına başvururlar. Ancak bu mekanizmaların aşırı olarak kullanılması beklenenin aksine, kişinin kaygısının artmasına ve kendisini korumak için aşırı tedbirler almasına, hatta bireyde psikopatoloji oluşmasına neden olabilir (Yalom, 2001).

Ölüme karşı geliştirilen psikolojik savunmalar Yalom (2001)'a göre, iki temel kategoride incelenebilir. Bunlardan ilki, bireyin, özel oluşuna/kişisel dokunulmazlığına yönelik geliştirdiği inanç; diğeri ise, nihai kurtarıcının varlığına yönelik olarak geliştirdiği inançtır.

Özel olma: Birey ölüm gerçeği ile bir gün karşılaşacağı gerçeğini her ne kadar bilse de, bilinçaltında bir ayrıcalığa sahip olduğunu düşünür. Hayatında sahip olduğu değerler ile ölüm kaygısı hafifler ve özel olma/kişisel dokunulmazlığa dair inancı güçlenir. Birey ulaştığı inanç sayesinde ölümle ilgili gerçekliği gizleyen bir yaşam tarzı benimsemeye başlar. Tam tersi bir durumda ise, ciddi bir hastalığa yakalanmak gibi, birey özel olma inancının hayali bir gerçeklikten oluştuğunu fark eder ve kendini aldatılmış hisseder (Yalom, 2014). Özel olmaya ilişkin geliştirdiği bu inanç abartıldığında, birtakım patolojik davranışların ortaya çıkmasına sebep olabilir. Zoraki kahramanlık, işkoliklik, narsisizm, saldırgan ve kontrol odaklı olma, bireyin özel olmaya ilişkin geliştirmiş olduğu inançlardan doğan patolojik davranışlara örnek olarak verilebilir (Yalom, 2001).

Nihai kurtarıcı: Nihai kurtarıcı, çok fazla fark edilmemesine rağmen, hayatta yaygın olarak kullanılan bir savunmadır. Birey, kendisinden üstün gördüğü herhangi bir gücün, korku, panik, dehşet anında kendisini koruyacağına inanır. Özellikle öldürücü bir hastalığa yakalanmak nihai kurtarıcı inancının test edilmesine olanak sağlayarak inancı

böyle durumlarda güçlenir. Günümüzde özellikle doktorlara “nihai kurtarıcı” görevi atfedilir (Yalom, 2014). Nihai kurtarıcıya duyulan inanç, hayatın büyük çoğunluğunda bireye ihtiyacı olan rahatlamayı sağlar ve gözle görülmez bir şekilde çalışan savunmadır. Nihai kurtarıcı savunması kişisel özel olmaya duyulan inançtan daha az etkilidir. Hem daha kolay dağılan hem de yapısı gereği sınırlayıcı bir savunma mekanizmasıdır (Yalom, 2001).

Çoğu birey, inanç sistemlerinin yapısını bekledikleri amaçlarına hizmet etmede başarısız olana dek anlayamazlar. Nihai kurtarıcıya dair inanç abartıldığında ise bireyde kendini çekme, sevginin geri çekilmesi korkusu, pasiflik, bağımlılık, kendini kurban etme, yetişkinliğin reddi (regresyon), inanç sistemlerinin çöküşüyle depresyon şeklinde karşımıza çıkar. Bunların herbiri bir klinik sendrom olarak kendini gösterebilir (Yalom, 2001).

3.YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, evren ve örneklemin özellikleri, veri toplama araçları ve verilerin analizinde kullanılan istatistiksel yöntem ve teknikler hakkında bilgi verilmiştir.

3.1. Araştırma Modeli

Varoluşsal sorun olarak ölüm kaygısının, çeşitli değişkenler açısından incelendiği bu çalışma nicel bir araştırmadır. Nicel araştırmalarda, olaylar arasındaki verileri tanımlamak için sayısal veriler kullanılır. Nicel araştırmalarda ortada olan problem sayısal kökenlidir (Akman, 2014). Ayrıca istatistiksel verilerin değerlendirilmesi için çok miktardaki sayıların toplanması gerekmektedir. Nicel araştırmalarda; gerçeklik nesneldir, nicel araştırmalar genelleme yapabilir, sonuçlara ilişkin tahminler yürütülür ve sonuçlara ilişkin karşılaştırmalar yapılır (Akman, 2014).

Araştırmamızda nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli, iki ve daha çok sayıdaki değişken arasındaki değişimin varlığını belirlemeyi amaçlayan yaklaşıma denir. İlişkisel tarama modelinde, değişkenlerin birlikte değişip değişmediği; değişme varsa bunun nasıl olduğu saptanmaya çalışılır (Karasar, 2011). Çalışmamızda varoluşsal sorun olarak ölüm kaygısını anlamak için katılımcılarda; yaş, cinsiyet, dindarlık, doğduğu/büyüdüğü şehrin büyüklüğü, eğitim durumu, ölüme daha önce yaklaşması konuları da inceleneceği için, araştırma sonucunda doğru verilere ulaşmak için nicel araştırma yöntemleri arasında en uygun modelin ilişkisel tarama modeli olduğuna karar verilmiştir.

3.2. Evren ve Örneklem

Zaman, para ve işgücü açısından var olan sınırlılıklar nedeniyle örneklemin kolay ulaşılabilir ve uygulama yapılabilir birimlerden seçilmesini sağlayan “uygun örnekleme yöntemi”nin kullanıldığı araştırmanın evrenini; İstanbul’da yaşayan 18 yaş üstü 411

yetişkin oluşturmaktadır. Araştırmaya katılacak kişilerin gönüllü olarak katılımları esas alınmıştır. Ancak 18 kişi onam formunu onaylamadığı için ankete devam etmemiştir. 19 kişi sadece onam formunu kabul etmiş ve geriye kalan hiçbir soruyu cevaplamadığı için araştırma analizine dâhil edilmemiştir. 12 kişi ise onam formunu kabul etmiş, kişisel bilgi formunu doldurmuş ancak ölüm kaygısı ölçeğini cevapsız bıraktığı için araştırma dışında bırakılmıştır. Geriye kalan 362 katılımcı ile araştırma sonuçları analiz edilmiştir. Katılımcıların 290'ı kadın, 72'si erkektir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak; katılımcıların kişisel bilgilerine ulaşmak için araştırmacı tarafından geliştirilen, katılımcıların demografik özelliklerini gösteren 'Kişisel Bilgi Formu', Ölüm kaygısını ölçmek için "Ölüm Kaygısı Ölçeği" (Sarıkaya, 2013) kullanılmıştır. 'Kişisel Bilgi Formu' EK-1' de, 'Ölüm Kaygısı Ölçeği' EK-2'de verilmiştir.

3.3.1. Kişisel bilgi formu

Kişisel Bilgi Formu katılımcıların araştırma konusuyla ilgili olacak demografik özellikleri tespit etmek ve araştırılmak istenen değişkenleri bulmak üzere araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Bu değişkenler; yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, doğduğu/büyüdüğü yer, ekonomik düzeyi, dindarlık düzeyi, daha önce kendilerini derinden etkileyen yakınlarının/sevdiklerinin ölümüyle karşılaşp karşılaşmadıkları ve daha önce ölüme çok yaklaştıklarını düşündükleri bir an olup olmadığı (ciddi hastalıklar, kaza, saldırı vb.) olmak üzere 8 değişkenden oluşmaktadır.

3.3.2. Ölüm kaygısı ölçeği

Araştırmamızda kullanılan Ölüm Kaygısı Ölçeği birçok kez revize edilmiş, son olarak 1989 senesinde Thorson-Powell tarafından düzenlenmiştir. Ölçeğin Türkçe' ye uyarlanma çalışması ilk defa Karaca ve Yıldız tarafından 2001 yılında yapılmıştır (Sarıkaya, 2013). Bu uyarlamaya göre Ölüm kaygısı ölçeği (ÖKÖ) 5'li likert formatta

hazırlanmıştır ve 25 maddeden oluşmaktadır. Ölçekten en az 0 en fazla 100 puan alınmakta ve yüksek puanlar yüksek düzeyde ölüm kaygısına işaret etmektedir. Ölçekte bulunan 4, 10, 11, 13, 17, 21, 23 ve 25 numaralı sorular tersine puanlanmaktadır (Karaca & Yıldız, 2001; Tanhan, 2010). Ölçek, ülkemizde yapılan birçok çalışmada kullanılmıştır (Sarıkaya, 2013).

Ancak bu ölçek, kültürel ve dini farklardan dolayı bazı değişikliklerin yapılmasını gerektirmiştir. Ölçeğin ülkemize ve kültürümüze uyarlanması, geliştirilerek geçerlik ve güvenirliğinin yapılması Sarıkaya tarafından 2013 senesinde yüksek lisans tezinde yapılmıştır. Yapılan geçerlik ve güvenirlik analizleri sonucunda Ek-2’de de verilen 20 maddeden oluşan ÖKÖ final formu oluşturulmuştur. Bu formda bulunan 1, 2, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 17 ve 20 numaralı sorular ‘ölümün belirsizliği’; 4, 8, 12, 13, 14, 16 ve 19 numaralı sorular ‘ölümü düşünme ve tanıklık’; 3, 15 ve 18 numaralı sorular ise ‘acı çekme’ faktörü altında yer almaktadır (Sarıkaya, 2013). 5’li likert formatta 1-Hiçbir Zaman, 2-Nadiren, 3-Ara Sıra, 4-Sık Sık ve 5-Her Zaman şeklinde cevaplandırılmaktadır (Sarıkaya, 2013). Ölçeğin güvenirliğinin belirlenmesi için Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı hesaplanmış; ‘ölümün belirsizliği faktörü’ için cronbach alfa değeri 0,94, ‘ölümü düşünme ve tanıklık faktörü’ için 0,92 ve ‘acı çekme faktörü’ için ise 0,76 bulunmuştur (Sarıkaya, 2013). Bu değerler ölçek maddelerinin iç tutarlığını göstermektedir. ÖKÖ maddeleri 5’li likert formda hazırlanmıştır. Her bir maddeye verilen ‘hiçbir zaman’ cevabı için sıfır puan, ‘nadiren’ cevabı için bir puan, ‘ara sıra’ cevabı için iki puan, ‘sık sık’ cevabı için üç puan ve ‘her zaman’ cevabı için dört puan verilmektedir. Ölçek 0 ile 80 puanları arasında puanlanırken yüksek puanlar yüksek düzeyde ölüm kaygısına karşılık gelmektedir. Bu ölçekte alınan en düşük puan 0, en yüksek puan ise 80’dir. Sarıkaya (2013), ÖKÖ maddelerine ilişkin ortalama, standart sapma, standart hata değerleri ve madde seçeneklerinin işaretlenme yüzdeleri incelemiştir. Bu sonuçlara göre ölçek sonucunda alınan; 65-80 puan aralığının çok yüksek seviyede ölüm kaygısı, 48-64 puan aralığının yüksek seviyede ölüm kaygısı, 30-47 puan aralığının orta seviyede ölüm kaygısı, 13-29 puan aralığının düşük seviyede ölüm kaygısı ve 0-12 puan aralığının ise çok düşük seviyede ölüm kaygısı gösterebileceği değerlendirilmiştir (Sarıkaya, 2013).

3.4. Verilerin Toplaması

Araştırma verilerinin toplanması amacıyla oluşturulan örneklem gruplarında, gönüllülük ilkesi göz önünde bulundurulmuştur. Örneklem gruplarının çeşitli olması, daha heterojen bir yapıya sahip olması ve araştırmacı için pratik olması açısından kişisel bilgi formu ve ölüm kaygısı ölçeği çevrimiçi olarak anket şeklinde oluşturulmuş ve sonrasında anket linki çeşitli ortamlarda paylaşılmıştır. Online hazırlanan anket verilmeden önce tüm katılımcılara çalışmanın amacı yazılı şekilde anlatılmış, tamamen gönüllü olanlar çalışmaya dâhil edilmiş ve onam formu sunulmuştur. Katılımcılara ölçeği doldurmaya başladıktan sonra isterlerse yarım bırakabilecekleri bilgisi verilmiştir. Katılımcılarla görüşmelere başlamadan önce araştırmada kullanılacak toplama araçları ile ilgili bilgi verilmiştir ve cevaplarının tamamen gizli tutulacağı ve bilimsel amaçlar için kullanılacağı söylenmiştir.

3.5. Verilerin Analizi

Bütün değişkenler için betimsel istatistikler hesaplanıp araştırmada varoluşsal sorun olan ölüm kaygısının çeşitli değişkenler doğrultusunda incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırma verileri çevrimiçi anket program ile toplandıktan sonra Excel Sürüm 1902 kullanılarak analizler için hazır hale getirilmiştir. Araştırma verilerinin analizinde değişkenlere bağlı olarak SPSS 25.0 paket programı kullanılmıştır. Verilerin analizine geçilmeden önce veri setinin normal dağılıp dağılmadığına bakılmıştır. Birçok istatistiksel analiz verilerin normal dağıldıkları varsayılarak yapılır. Bir ön koşul olan normallik testinde çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılarak değerlerin ± 1 aralığında bulunması verilerin normal dağılıma sahip olduğunu göstermektedir (Tabachnick ve Fidell, 2007).

Tablo 3.5. *Normallik Testine İlişkin Bulgular*

		<i>Değer</i>	<i>SH</i>
Ölüm Kaygısı Ölçeği	Çarpıklık	0,55	0,12
	Basıklık	-0,31	0,25
Yaş	Çarpıklık	0,35	0,12
	Basıklık	-0,29	0,25
Cinsiyet	Çarpıklık	1,51	0,12
	Basıklık	0,29	0,25
Şehir	Çarpıklık	-1,35	0,12
	Basıklık	0,52	0,25
Eğitim durumu	Çarpıklık	-0,59	0,12
	Basıklık	0,61	0,25
Ekonomik Düzey	Çarpıklık	0,40	0,12
	Basıklık	2,68	0,25
Dindarlık Düzeyi	Çarpıklık	-0,61	0,12
	Basıklık	0,34	0,25

Normallik testinden sonra değişkenlerin analizi için frekans dağılımı, aritmetik ortalama, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve bağımsız örneklem t testinden yararlanılmıştır. Cinsiyet, ölüme yakın deneyim ve yakın birinin ölümü ile karşılaşma değişkenlerinin, ölüm kaygısı ölçeğine göre anlamlılığının incelenmesi için bağımsız örneklem t testi kullanılmıştır. Yaş, gelir durumu, doğduğu/büyüdüğü yer, dindarlık düzeyi ve eğitim durumu değişkenlerinin ölüm kaygısı ile anlamlılığına bakmak için ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Varyans analizinde anlamlı bulunan değişkenler için aynı zamanda Post hoc testlerinden biri olan LSD çoklu karşılaştırma testi uygulanmıştır.

4.BULGULAR

Araştırma sonucunda 362 katılımcı arasından; 83 katılımcıda çok düşük düzeyde ölüm kaygısı, 136 kişide düşük düzeyde ölüm kaygısı, 93 kişide orta düzeyde ölüm kaygısı, 43 kişide yüksek düzeyde ölüm kaygısı ve 7 kişide çok yüksek düzeyde ölüm kaygısı bulunmuştur. En düşük ölüm kaygısı ölçeği puan 0 iken, en yüksek puan ise 78'dir. 362 kişinin ortalama ölüm kaygısı ölçeği puanı 27,06 ile düşük seviyede ölüm kaygısı bulunmuştur.

Tablo 4.1. Ölüm Kaygısı Ölçeği Puanı Frekans Dağılımı

	<i>N</i>	<i>Min.</i>	<i>Maks.</i>	$\bar{X}$	<i>SD</i>
Ölüm Kaygısı	362	,00	78,00	27,06	17,16

1) Varoluşsal sorun olarak ölüm kaygısı, cinsiyete göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?

Araştırmaya katılan 290 kadın ve 72 erkek katılımcının verdiği yanıtlar üzerine yapılan bağımsız örneklem t testi sonucunda, kadınlar ile erkekler arasında ölüm kaygısı düzeyinde anlamlı farklılık bulunmuştur ($p=.0$).

Tablo 4.2. Ölüm Kaygısı Ölçeği Puanlarının Cinsiyete Göre T-Testi Sonuçları

	Cinsiyet:	<i>N</i>	$\bar{X}$	<i>SD</i>	<i>t</i>	<i>P</i>
ÖKÖ	Kadın	290	29,29	17,18	5,84	0,0*
	Erkek	72	18,05	13,88		

* $p \leq .05$

Tablo 4.2'de görüldüğü gibi kadınların ölüm kaygısı ölçeği ortalaması 29,29 iken erkeklerin ortalaması 18,05'tir. Bu sonuçlar göz önünde bulundurulduğunda, araştırmaya katılan kadınların, ortalama ölüm kaygısı puanı, orta düzeyde ölüm kaygısı alt

sınırındayken, erkeklerin ölüm kaygısı ortalama puanı, düşük düzeyde ölüm kaygısı aralığındadır. Analiz sonucunda kadınların ölüm kaygısının, erkelere göre daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.

2) Varoluşsal sorun olarak ölüm kaygısı, yaşa göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?

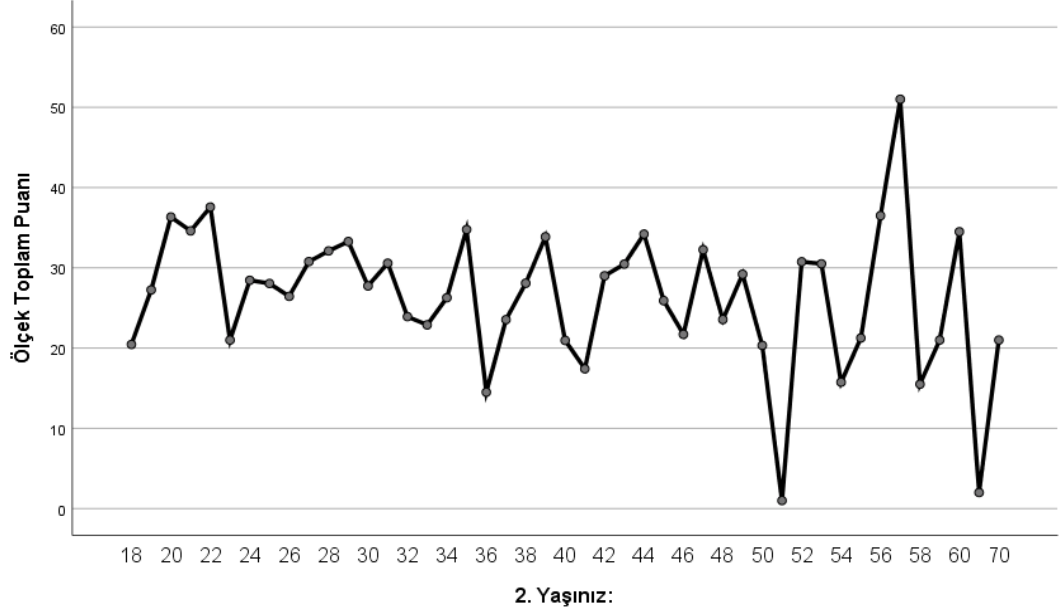
Katılımcıların 18-70 yaşları arasında olduğu örnekleme yaş ortalaması 36 bulunmuştur. Katılımcıların yaşları 18-25, 26-35, 36-45, 46-55, 56-65 ve 66-70 aralıklarına göre 6 gruba ayrılarak analiz çalışmaları yapılmıştır. Yaş değişkeni ile ölüm kaygısı arasında ilişki olup olmadığının ölçülmesi için kullanılan tek faktörlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda, istatistiksel anlamda farklılık bulunmamıştır ($p=0,43$).

Tablo 4.3. Ölüm Kaygısı Ölçeği Puanlarının Yaş Gruplarına Göre Anova Testi Sonuçları

Yaş	N	$\bar{X}$		F	P
18-25	63	28,25	17,80	0,97	0,43
26-35	113	29,34	17,27		
36-45	125	25,73	16,75		
46-55	46	23,78	15,96		
56-65	14	26,28	20,56		
66-70	1	21,00	0		
Toplam	362	27,06	17,16		

* $p \leq 0,05$

Tablo 4.3’de görüldüğü gibi yaş grupları içinde en düşük ölüm kaygısı puanı ortalaması 66-70 yaş aralığında olup 21 puan şeklinde bulunmuştur. Ancak bu yaş grubunda yalnızca 1 katılımcı bulunmaktadır. Ölüm kaygısı puanı ortalaması en yüksek olan grup ise 26-35 yaş aralığındaki gruptur ($\bar{X}=29,34$).

Şekil 4.1. Ölüm Kaygısı Ölçeği Puanları ile Yaş Değişkeni İlişkisi

Şekil 4.1’de görüldüğü gibi yaşın çok farklı şekilde ölüm kaygısı puanına sebep olduğu görülmektedir. Bu grafikten de anlaşılacağı üzere yaş ile ölüm kaygısı arasında anlamlı bir fark yoktur.

3) Varoluşsal sorun olarak ölüm kaygısı, eğitim durumuna göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?

Katılımcıların ölüm kaygısının, eğitim düzeyine göre (ilköğretim, ortaöğretim, üniversite ve yüksek lisans) farklılaşıp farklılaşmadığı, tek yönlü varyans analizi ile incelenmiştir. Analiz sonucunda ölüm kaygısının, eğitim düzeyi değişkenine göre anlamlı olarak farklılaştığı anlaşılmıştır ($p=0,02$).

Tablo 4.4. Ölüm Kaygısı Ölçeği Puanlarının Eğitim Durumuna Göre Anova Testi Sonuçları

Eğitim Durumu:	<i>N</i>	$\bar{X}$	<i>SD</i>	<i>F</i>	<i>P</i>
İlköğretim	14	37,86	13,42	3,07	0,02*
Ortaöğretim	55	25,71	18,06		
Üniversite	216	27,86	17,42		
Yüksek lisans ve üstü	77	23,82	15,55		
Toplam	362	27,06	17,16		

*p ≤ .05

Tablo 4.4’de de görüldüğü gibi ölüm kaygısı en yüksek olanların öğrenim durumu ilköğretim iken ($\bar{X}$ =37,86), en düşük olanların öğrenim durumu yüksek lisans ve üstüdür ($\bar{X}$ =23,82). Analiz sonucuna göre bireylerin eğitim düzeyi arttıkça, ölüm kaygısı oranı azalmaktadır.

Tablo.4.5. Ölüm Kaygısı Puanlarının Eğitim Durumlarına Göre Post-Hoc Karşılaştırılması

<i>Eğitim durumu (i):</i>	<i>Eğitim durumu (j):</i>	<i>MD (i-j)</i>	<i>SH</i>	<i>P</i>
İlköğretim	O	12,14	5,09	0,08
	Ü	9,99	4,69	0,14
	Y	14,03*	4,94	0,02
Ortaöğretim	İ	-12,14	5,09	0,08
	Ü	-2,15	2,57	0,83
	Y	1,89	3,00	0,92
Üniversite	İ	-9,99	4,69	0,14
	O	2,15	2,57	0,83
	Y	4,04	2,25	0,28
Yüksek lisans ve üstü	İ	-14,03*	4,94	0,02
	O	-1,89	3,00	0,92
	Ü	-4,04	2,25	0,28

(İ=İlköğretim, O=Ortaöğretim, Ü=Üniversite, Y=Yüksek lisans ve üstü) *p ≤ .05

Ayrıca tek yönlü varyans analizinde istatistiksel anlamlılık bulunduğu için post-hoc analizi yapılmıştır. Tablo 4.5’de görülen bu analizin sonuçlarına göre ilköğretim mezunlarının ölüm kaygısı ölçeği puanı, yüksek lisans ve üstü mezunlarının ölüm kaygısı ölçeği puanından anlamlı düzeyde fazla olduğu görüşmüştür ($p=0,02$). İlköğretim mezunlarının ölüm kaygısı ölçeği puanı ($\bar{X}=37,86$); ortaöğretim ($\bar{X}=25,71$) ve üniversite mezunlarından ($\bar{X}=27,86$) daha yüksek olmasına rağmen, istatistiksel anlamda farklılık bulunamamıştır.

4)Varoluşsal sorun olarak ölüm kaygısı, doğduğu/büyüdüğü yere göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?

Kişisel bilgi formunda katılımcılara doğdukları/büyüdükleri yerleri belirtmeleri için köy/kasaba, küçük şehir, orta büyüklükte şehir ve büyük şehir olmak üzere 4 seçenek sunulmuştur. Araştırma sonucunda, katılımcıların doğduğu/ büyüdüğü yere göre ölüm kaygısı puanında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. ($p=0,91$).

Tablo 4.6.Ölüm Kaygısı Ölçeği Puanlarının Doğduğu/büyüdüğü Yere Göre Anova Testi Sonuçları

	<i>N</i>	$\bar{X}$	<i>Ss</i>	<i>Min</i>	<i>Maks</i>	<i>F</i>
Köy/Kasaba	26	25,23	14,21	1	52	0,17
Küçük şehir	43	27,65	17,44	2	78	0,91
Orta şehir	57	27,98	16,97	1	75	
Büyük şehir	236	26,93	17,52	0	78	
Toplam	362	27,06	17,16	0	78	

* $p \leq 0,05$

Ancak Tablo 4.6’da görüldüğü gibi en düşük ölüm kaygısı ölçeği puanı köy/kasabada doğan/büyüyen kişilerdedir ($\bar{X}=25,23$). Küçük şehir ($\bar{X}=27,65$) ve orta büyüklükte şehirde ($\bar{X}=27,98$) doğan/büyüyenlerin ölçek puanları birbirine oldukça yakınken, büyük şehirde doğan/büyüyen kişilerde ölüm kaygısı ölçeği puanı 26,93’tür.

5) Varoluşsal sorun olarak ölüm kaygısı, ölüme yakın deneyimine göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?

Daha önce ölüme çok yaklaştığınızı düşündüğünüz bir an oldu mu?’ sorusuna verilen cevaplar kıyaslamak için bağımsız t testi uygulanmış ve istatistiksel bir farklılık bulunamamıştır ($p=0,18$). Daha önce ölüme yaklaştığını söyleyen kişilerin sayısı 162 olup toplam örneklemin %44.8’ini oluşturmaktadır.

Tablo 4.7 Ölüm Kaygısı Ölçeği Puanlarının Ölüme Yakın Deneyime Göre T-Testi Sonuçları

Ölüme yakın deneyim	<i>N</i>	$\bar{X}$	<i>Ss</i>	<i>t</i>	<i>P</i>
Evet	162	28,41	18,34	1,33	0,18
Hayır	200	25,96	16,10		

* $p \leq .05$

Tablo 4.7’de de görüldüğü gibi, bu soruya evet ve hayır diyenlerin arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamasına rağmen; ‘evet’ diyenlerin ölüm kaygısı düzeyi puanlarının ortalaması ($\bar{X}=28,41$), ‘hayır’ diyenlerin ölüm kaygısı düzeyi puanlarının ortalamasından ($\bar{X}=25,96$) daha yüksektir.

6) Varoluşsal sorun olarak ölüm kaygısı, dindarlık düzeyine göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?

Katılımcılardan kendi dindarlık düzeylerini, 4 puan üzerinden değerlendirmeleri istenmiştir. ‘Hiç dindar değilim’ cevabı ‘0’ ile puanlandırılırken, ‘çok dindarım’ cevabı ‘3’ puan ile puanlandırılmıştır. Katılımcıların ortalama dindarlık düzeyi puanı 1,65 bulunmuştur. Katılımcıların %5,5’i hiç dindar olmadığını, %28,7’si biraz dindar olduğunu, %60,5’i dindar olduğunu ve %5,2’si çok dindar olduğunu belirtmiştir. Araştırmaya katılan kadınların dindarlık düzeyi ortalaması ($\bar{X}=1,68$), olarak erkeklerden ($\bar{X}=1,57$) yüksek olmasına rağmen istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($p=0,22$).

Tablo 4.8 Ölüm Kaygısı Ölçeği Puanının Dindarlık Düzeyine Göre Anova Testi Sonuçları

	<i>N</i>	$\bar{X}$	<i>Ss</i>	<i>F</i>	<i>P</i>
Hiç dindar değilim	20	17,20	12,75	3,45	0,01
Biraz dindarım	104	27,99	16,53		
Dindarım	219	28,06	17,65		
Çok dindarım	19	20,84	15,11		
Toplam	362	27,06	17,16		

*p ≤ .05

Tablo 4.8'e bakıldığında, kendisini 'hiç dindar değilim' olarak nitelendiren kişilerin ölüm kaygısı ölçeği puanı 17,20, 'biraz dindarım' olarak nitelendirenlerin ölüm kaygısı ölçeği puanı 27,99, 'dindarım' olarak nitelendirenlerin ölüm kaygısı ölçeği puanı 28,06, 'çok dindarım' olarak nitelendirenlerin ölüm kaygısı ölçeği puanı ise 20,84 bulunmuştur. Bu puanlara göre katılımcıların dindarlık düzeyi, ölüm kaygısı puanlarını anlamlı olarak farklılaştırmıştır (p=0,01).

Tablo 4.9. Ölüm Kaygısı Puanlarının Dindarlık Düzeylerine Göre Post-Hoc Karşılaştırması

<i>Dindarlık düzeyi (i)</i>	<i>Dindarlık düzeyi (j)</i>	<i>MD(i-j)</i>	<i>SH</i>	<i>P</i>
Hiç dindar değilim	B	-10,79*	4,14	0,04
	D	-10,85*	3,96	0,03
	Ç	-3,64	5,44	0,90
Biraz dindarım	H	10,79*	4,14	0,04
	D	-0,06	2,02	1,00
	Ç	7,14	4,23	0,33
Dindarım	H	10,85*	3,96	0,03
	B	0,06	2,02	1,00
	Ç	7,21	4,06	0,28
Çok dindarım	H	3,64	5,44	0,90
	B	-7,14	4,23	0,33
	D	-7,21	4,06	0,28

(H=Hiç dindar değilim, B=Biraz dindarım, D=Dindarım, Ç=Çok dindarım)

*p ≤ .05

Anova testi sonucunda, dindarlık düzeyinin, ölüm kaygısı puanlarını anlamlı olarak farklılaştırdığı görülmüştür ($p=0,01$). Bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak için post-hoc testi uygulanmıştır. Yapılan post-hoc testleri sonucuna göre ‘hiç dindar değilim’ ve ‘çok dindarım’ olarak nitelendiren katılımcılar, ‘biraz dindarım’ ve ‘dindarım’ olarak nitelendirenlerden anlamlı düzeyde, daha az ölüm kaygısı yaşadıkları bulunmuştur. Bu sonuç, kendilerini “çok dindarım” ile “hiç dindar değilim” diyerek nitelendirenlerin, kendini “dindarım” ile “biraz dindarım” diyerek nitelendirenlerle oranla, inanmak ya da inanmamak konusunda daha net, tutarlı ve içselleştirilmiş yaklaşımları olduğunu düşündürülebilir.

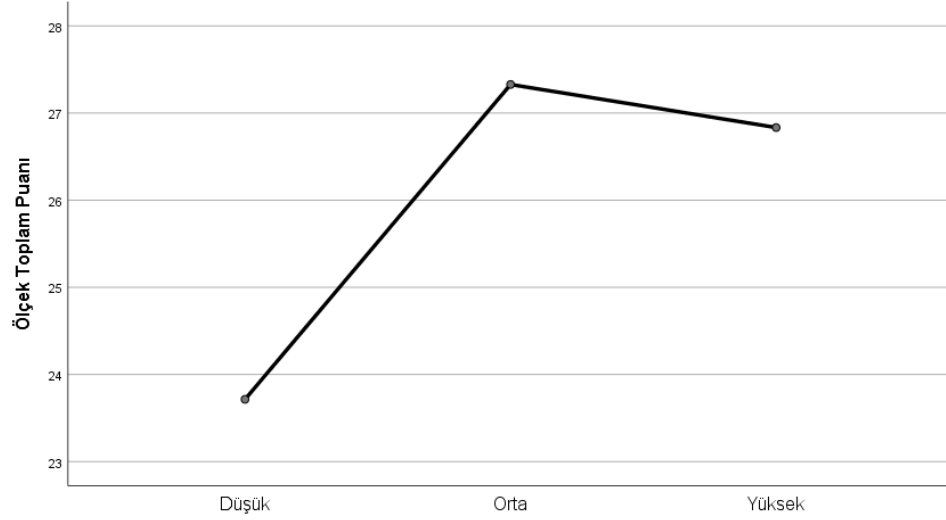
7) Varoluşsal sorun olarak ölüm kaygısı, gelir düzeyine göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?

Katılımcıların gelir durumlarını belirtmesi için ‘düşük’, ‘orta’ ve ‘yüksek’ seçeneklerinden birini seçmesi istenmiştir. Analiz sonucunda ölüm kaygısı ile gelir düzeyi değişkeni arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p=0,64$)

Tablo 4.10. Ölüm Kaygısı Ölçeği Puanlarının Gelir Düzeyine Göre Anova Testi Sonuçları

	<i>N</i>	$\bar{X}$	<i>Ss</i>	<i>F</i>	<i>P</i>
Düşük	21	23,71	17,98	0,43	0,64
Orta	299	27,32	16,79		
Yüksek	42	26,83	19,42		
Toplam	362	27,06	17,16		

* $p \leq .05$

6. Sizce aşağıdaki seçeneklerden hangisi ekonomik düzeyinizi en iyi ifade etmektedir?

Şekil 4.2. Ölüm Kaygısı ile Gelir Düzeyi İlişkisi

Şekil 4.2'ye göre sosyoekonomik düzeyini düşük olarak nitelendirenlerin ölüm kaygısı ölçeği puanı en düşükken, orta düzeydekilerin en yüksektir.

8) Varoluşsal sorun olarak ölüm kaygısı, bir yakınının ölümüyle karşılaşılması değişkenine göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?

'Daha önce sizi derinden etkileyen yakınınızın/sevdiğinizizin ölümüyle karşılaştınız mı?' sorusuna verilen cevaplar kıyaslandığında istatistiksel anlamda bir farklılık bulunmamıştır ($p=0,84$).

Tablo 4.11 Ölüm Kaygısı Ölçeği Puanlarının Bir Yakının Ölümüyle Karşılaşmaya Göre T-Testi Sonuçları

<i>Bir yakının ölümüyle karşılaşılması</i>		<i>N</i>	<i>$\bar{X}$</i>	<i>Ss</i>	<i>t</i>	<i>P</i>
ÖKÖ	Evet	270	27,16	17,51	0,20	0,84
	Hayır	92	26,75	16,15		

* $p \leq .05$

Tablo 4.11'e göre yakınlarını/sevdiklerini kaybeden kişilerin sayısı 270 olup toplam örneklemin %74,5'ini oluşturmaktadır. Bu soruya 'evet' ve 'hayır' diyenlerin arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamasına rağmen, 'evet' diyenlerin ölüm kaygısı ölçeği puanlarının ortalaması ($\bar{X}=27,16$), 'hayır' diyenlerin ölüm kaygısı ölçeği puanlarının ortalamasından ($\bar{X}=26,75$) daha yüksektir.

5. SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Bu bölümde araştırma süreci içerisinde elde edilen veriler doğrultusunda, yapılan istatistiksel analizlere ilişkin tartışma, sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

5.1. Tartışma

Araştırmada, varoluşsal sorun olarak ölüm kaygısı ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı düzeyde farklılık bulunmuş ve kadınların ölüm kaygısı puanının erkeklere oranla daha fazla olduğu görülmüştür. Erkek egemen toplumlarda, toplumsal algı ve öğrenilmiş davranış olarak, erkeklerin korku ve kaygılarını yok saymaları ve her zaman güçlü olmaları beklenmiştir. Bu sebepten dolayı erkeklerin ölüm kaygısı oranının, kadınlara oranla düşük çıktığı düşünülmektedir. Buna karşın, kadınların erkeklere oranla daha duygusal bir yapıda olmaları ve duygularını daha açık ifade edebilmeleri, ölüm kaygısı oranının yüksek olma sebebi olarak açıklanabilir. Alan yazın incelendiğinde erkeklerin ölüm kaygısının kadınlardan daha yüksek bulunduğu araştırmalar da olmasına karşın (Keller ve diğ., 1984), daha fazla sayıdaki araştırma sonuçlarına göre kadınların ölüm kaygısı daha yüksektir (Dattel & Neimeyer, 1990; Maglio, 1992; Assari & Lankarani, 2016). Toplumsal cinsiyet rolleri, duyguları ifade etmede görülen farklılıklar ve toplumsal baskılar gibi sebeplerden dolayı erkeklerde ölüm kaygısının daha düşük olduğu düşüncesinin desteklendiği birçok araştırma vardır (Brody, 1993; Gilligan, 1993; Hayes, 1999; Singh ve diğ., 2003).

Ölüm kaygısı ile yaş değişkeninin incelendiği araştırma sonucunda aralarında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Alan yazın tarandığında da yaş ile ölüm kaygısı arasında anlamlı ilişki bulunan araştırma sonuçları olduğu gibi (Mc Mordie & Kumar, 1984; Schumaker ve diğ., 1991; Wagner & Lorian, 1984), araştırmamıza benzer olarak ilişki bulunmayan çalışmalar da olmuştur (Chuin & Choo 2009; Conte ve diğ., 1982; Dadfar ve diğ., 2016; Kinter & Köftegöl, 2017; Öztürk ve diğ., 2011; Yüksel ve diğ., 2017). Literatürde yaş ile ölüm kaygısı arasında çok farklı ilişkilerin olabileceği ortaya konmuştur. Mutlu ve verimli bir hayat yaşadığını düşünen, ölümün yaklaştığını kabul

ederek ölümle barışan yaşlılar olduğu gibi; .mutsuz ve verimsiz bir yaşam geçirdiğini düşünen ve geçmiş günlerin pişmanlığı ile yeniden yaşama arzusu olan yaşlılarda ölüm kaygısı farklı düzeylerde görülecektir. Aynı şekilde ölümün kendisinden çok uzakta olduğunu düşünen ve daha az kaygılanan gençler olduğu gibi, daha yaşayacağı çok zamanı olduğunu ve ani gelebilecek ölümlerden korkan gençlerde de ölüm kaygısı daha yüksek olacaktır. Bireylerin ölüme bakış açısının farklılığı sonucunda, yaş değişkeninin ölüm kaygısını etkilemediği söylenebilir.

Ölüm kaygısı ile eğitim durumu arasındaki ilişkinin incelendiği araştırma sonuçlarına göre, ilköğretim mezunlarının ölüm kaygısı ölçeği puanı, yüksek lisans ve üstü mezunlarının ölüm kaygısı ölçeği puanından anlamlı düzeyde fazla olduğu görülmüştür. Ölüm kaygısı ile eğitim durumunun incelendiği çok fazla çalışma bulunmamakla beraber, eğitim düzeyi ile ölüm kaygısı arasında negatif yönlü olarak anlamlılığın olduğu araştırmalar vardır. Erdoğan ve Özkan (2007) araştırmalarında, bireylerin eğitim düzeyi arttıkça ölüm kaygısı düzeylerinin azaldığını tespit etmiştir. Araştırmamızda literatür incelemesinde elde edilen sonuçlarda tutarlı sonuçlar elde edilmiştir. Eğitim düzeyi arttıkça ölüm kaygısının azalmasının sebebinin, eğitim düzeyi daha yüksek olan bireylerin daha yoğun iş yaşantılarının olması ve gündelik yaşamdaki yoğunluktan dolayı ölümü düşünmeye ve hatırlamaya daha az vakitleri olduğundan kaynaklandığı düşünülmektedir. Ayrıca eğitim düzeyi yüksek olan bireyler, iş yaşamında gelecekle alakalı hedefler koyarak geleceğe daha ümitli ve planlı bakmaları, onların ölüm kaygısının azalmasına sebep olabilir.

Varoluşsal ölüm kaygısı ile katılımcıların doğdukları/büyüdükleri şehirlerin büyüklükleri arasındaki ilişkinin incelenmesi sonucunda anlamlı bir fark bulunamamıştır. Bu konuyla alakalı literatürde yeterli sayıda çalışma bulunmamaktadır. Ölüm kaygısı ile yaşanan şehrin büyüklüğü arasında fark bulunamamasının sebebinin; internet, eğitim ve televizyona birçok kişinin ulaşabildiği modern çağda, farklı büyüklüklerdeki şehirlerde yaşayan insanların yaşam şartları açısından belirgin farkların olmaması düşünülebilir.

Varoluşsal sorun olarak ölüm kaygısı ile ölüme yakın deneyim değişkeni arasındaki ilişkinin incelenmesi sonucunda, istatistiksel anlamda bir farka rastlanmamıştır. Ancak ölüme yakın deneyim yaşadığını söyleyenlerin ölüm kaygısı puanı, ölüme yakın deneyim yaşamadığını belirtenlerin ölüm kaygısı puanından yüksek bulunmuştur. Öleceğini bilerek yaşayan tek canlı türü insanoğludur. Bildiği bu gerçeği kimi zaman yok sayarak, kimi zaman, sadece başkalarının başına gelebilecek bir durum olarak düşünüp, öteleyerek yaşamını devam ettirir. Bireyin, ölüme yakın deneyim yaşaması sonucu, artan ölüm kaygısına, kaçtığı bu gerçekle yüzleşmesinin sebep olduğu düşünülebilir. Literatür incelendiğinde ise yapılan çalışmalar, ölüme yakın deneyimlerin kişilerin ölüm kaygısını azalttığını ortaya koymuştur (Noyes, 1983; Sutherland, 1990; van Lommel ve diğ., 2001). Bu sonuçlara göre ölüme yakın deneyim yaşadığını söyleyen kişilerde, ölüm kaygısı ölçeği puanının daha az olması beklenirken, daha fazla çıkmıştır. Literatürdeki ölüme yakın deneyimler; ölümcül hastalık, kazalar, yaralanmalar olarak ayrı ayrı değerlendirilerek, ulaşılan sonuçları kapsamaktadır. Ancak araştırmamızda katılımcılara soruyu yöneltme şekli daha genel kapsamlı olduğu için, literatürdeki benzer sonuçlara ulaşamadığı düşünülmektedir.

Ölüm kaygısı ile dindarlık düzeyi değişkeni arasında ilişkinin incelendiği analiz sonuçlarında, anlamlı farklılık bulunmuştur. Kendisini ‘hiç dindar değilim’ ve ‘çok dindarım’ olarak nitelendiren katılımcıların ölüm kaygısı puanları; ‘biraz dindarım’ ve ‘dindarım’ olarak nitelendirenlerden daha düşük bulunmuştur. “Dindar olmamak” ve “çok dindar olmak” ölüm kaygısını azaltan etmenlerdir. Varoluşçu Yaklaşım göre insan, dört nihayi kaygı ile doğar. Yalom (2002), bireyin, içinde ölüm kaygısının da bulunduğu, dört nihai kaygıyla uğraştığını belirtmektedir. Bu kaygılar; ölüm, özgürlük, yalnızlık ve anlamsızlık kaygılarıdır. Bireyin bu varoluşsal kaygılardan herhangi biriyle karşı karşıya kalması varoluşçu dinamik çatışmanın içeriğini oluşturmaktadır (Yalom, 2002). Buradan yola çıkarak, kendisini “Çok dindarım” ile “hiç dindar değilim” diyerek nitelendirenlerin, ölüm kaygısını “biraz dindarım” ile “dindarım” olarak nitelendirenlere göre daha az yaşaması, inançları ve değerlerine karşı tutarlı duruşları olarak değerlendirilebilir. Ayrıca bireyin tam inanarak Tanrı’yı devreye sokması gibi, hiç inanmayarak Tanrı’yı devreden çıkarması, inancındaki netliğin ve iç dünyasındaki

düşüncesini içselleştirildiğinin göstergesi olarak düşünülebilir.

Yüksek dindarlık seviyesinde olan bireylerin, ölümden sonraki yaşama olan inançlarının ve ölümden sonra ödüllendirileceklerini düşünmelerinin ölüm kaygısını azaltabileceği düşünülmektedir. Ahlaklı ve erdemli bir hayatın sonunda kişinin cennete gidebileceği inancı (Suhail & Akram, 2002) ile din, inananlarını yok olmak ve hiç olmak karşısında oluşan kaygıyla baş etmesine yardım ettiği (Köknel, 1990) ifadesi karşısında, araştırmamızda da görülen, çok dindar olanların ölüm kaygısı puanlarının düşüklüğü, çok daha anlamlı olarak literatür taramasıyla örtüşmektedir.

Alan yazın incelendiğinde dindarlık düzeyi ile ölüm kaygısı arasında negatif bir ilişki bulunan çalışmalar olduğu gibi (AlSabwah & Abdel-Khalek, 2006; Amjad, 2014; Harding ve diğ., 2005; Suhail & Akram, 2002), dindarlık ve ölüm kaygısı arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı araştırmalar da vardır (Ertufan, 2000; Ertufan, 2008; Halıcı ve diğ., 2016; Rasmussen & Johnson, 1994). Aynı zamanda araştırma sonuçlarımıza benzer olarak; dindarlık düzeyi ile ölüm kaygısı arasında eğrisel ilişkinin bulunduğu araştırmalar da vardır (Wink & Scott, 2005; Nelson & Cantrell, 1980). Dini inanca daha çok bağlı olanlar ile dine daha az bağlı olanların, daha düşük ölüm kaygısına sahipken; dine orta derecede bağlı olanların daha yüksek ölüm kaygısı yaşadıkları bulunmuştur (Wink & Scott, 2005).

Gelir düzeyi ve ölüm kaygısının ilişkisine bakıldığında ise istatistiksel anlamda fark bulunamamıştır. Araştırmamız sonucunda sosyoekonomik düzeyini düşük olarak nitelendirenlerin ölüm kaygısı ölçeği puanı en düşüktür. Literatürde bu değişkenle alakalı çok az çalışma mevcuttur. Buna göre araştırmada elde edilen sonuçlar; alt ve üst sosyoekonomik düzeyde olan katılımcıların, orta düzeyde olan katılımcılara oranla, daha çok ölüm kaygısı yaşadıklarını belirten Erdoğan ve Özkan'ın 2007'deki araştırmalarında ulaştıkları sonuçlara paralellik göstermemektedir.

'Daha önce sizi derinden etkileyen yakınınızın/sevdiğinizizin ölümüyle karşılaştınız mı?' sorusuna verilen yanıtlar ile ölüm kaygısı puanlarının kıyaslanması sonucunda

anlamalı bir farklılık bulunamamıştır. Ancak bir yakınının ölümüyle karşılaşan kişilerde ölüm kaygısı puanı daha yüksektir. Bu değişken ile alakalı alan yazın incelendiğinde çok az sayıda araştırma bulgularına ulaşılabilmektedir. Ancak hayatta karşılaşılan her yeniliğin, getirmiş olduğu belirsizlik ve güvende hissetmeme duygusundan dolayı bireylerde kaygıya sebep olduğu düşünülmektedir. Bir yakınının ölmesi de yalnızlık duygusu ve sosyal desteğin kesilmesi gibi sebeplerden dolayı ölüm kaygısına sebep olabilmektedir (Cimete, 2002).

5.2. Sonuç

İnsan yaşamının kaçınılmaz sonu olan ölüm, varoluşsal sorunların en başında gelir ve kişilerde büyük bir kaygı yaratır. Ölüm kaygısı arka planda her zaman varlığını hissettirerek yaşantımız üzerinde önemli bir rol oynar (Yalom, 2013). İnsanlar hayatları boyunca ölüm kaygısı ile farklı şekillerde başa çıkma yolları ararlar. Tüm insanlığı yakından ilgilendiren ölüm kaygısı üzerine birçok araştırma yapılmış ve bu kaygıyı azaltmanın mümkün olup olmadığı ve koruyucu faktörlerinin varlığı tartışılmıştır. Bu bağlamda kişilerin ölüm kaygısı ve korkusunun; yaşları, cinsiyetleri, kişilik özellikleri, dindarlık düzeyleri, fiziksel ve psikolojik hastalık durumları, eğitim durumları, medeni durumları, sosyoekonomik durumları gibi değişkenlerle ilişkili olduğu belirlenmiştir (Pollack, 1980; Aday, 1985).

Bu çalışmanın amacı İstanbul’da yaşayan 18 yaş ve üstü kişilerde, varoluşsal sorun olan ölüm kaygısının çeşitli değişkenler ile ilişkisi araştırılmıştır. Çalışma sonucunda ulaşılabilecek yargılara bağlı olarak, kişilerin ölüm kaygısı düzeylerinin azalmasına etki eden, değişkenlerin belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Araştırma kapsamında görüşlerine başvurulmuş katılımcıların, konuya ilişkin verdikleri yanıtlar, ölüm kaygısı ölçeğinden aldıkları puanları göstermektedir. Bu veriler analiz edildiğinde, örneklemin ortalama olarak düşük seviyede ölüm kaygısına sahip olduğu bulunmuştur. Bu durum katılımcıların ortalama olarak ölüm kaygısını yoğun olarak hissetmediklerini göstermektedir.

Araştırma sonuçları incelendiğinde, kadınların ölüm kaygısı ortalamalarının, erkeklere oranla anlamlı olarak daha yüksek olduğu bulunmuştur. Konu ile ilgili alan yazın incelendiğinde de cinsiyetin, ölüm kaygısını anlamlı düzeyde etkileyen bir etmen olduğu görülür. Bu sonuca göre erkek cinsiyetinde olmak ölüm kaygısını azaltan bir etkiye sahiptir.

Yaş değişkeni ile ölüm kaygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi sonucunda ise anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Araştırma bulgularına göre yaşın, ölüm kaygısını arttıran veya azaltan bir etkiye sahip olmadığı söylenebilir. Alan yazın incelendiğinde de yaşın ölüm kaygısı ile anlamlı ilişkinin bulunduğu ve bulunmadığı araştırmalar vardır.

Varoluşsal sorun olarak ölüm kaygısı ile eğitim düzeyi arasında anlamlı düzeyde farklılık bulunmuştur. İlköğretim mezunlarında ölüm kaygısı en yüksek iken, yüksek lisans ve üstü mezunlarda ölüm kaygısı en düşüktür. Ayrıca üniversite mezunlarının ölüm kaygısı puanı, ortaöğretim mezunlarının ölüm kaygısı puanından fazla bulunmuştur.

Doğduğu/büyüdüğü yerin büyüklüğüne göre ölüm kaygısının anlamlı düzeyde değişmediği görülmüştür. Kişilerin yaşadıkları yerin ölüm kaygısını artırıcı veya azaltıcı bir etkisi bulunamamıştır.

Ölüme yakın deneyim yaşayan kişiler ile yaşamayanlar arasında ölüm kaygısı puanı açısından anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Bu sonuç alan yazındaki diğer araştırma sonuçlarına paralellik göstermemektedir.

Ölüm kaygısı ile dindarlık düzeyi değişkeni arasında ilişkinin incelendiği analiz sonuçlarında, kendisini ‘hiç dindar değilim’ ve ‘çok dindarım’ olarak nitelendiren katılımcıların ölüm kaygısı puanları; ‘biraz dindarım’ ve ‘dindarım’ olarak nitelendirenlerden daha düşük bulunmuştur. Buna göre hiç dindar olmayan ve çok dindar olanların ölüm kaygısı anlamlı şekilde daha düşük düzeydedir.

Gelir düzeyi ve ölüm kaygısının ilişkisine bakıldığında ise istatistiksel anlamda fark bulunamamıştır. Araştırmamız sonucunda sosyoekonomik düzeyini düşük olarak nitelendirenlerin ölüm kaygısı ölçeği puanı en düşüktür.

‘Daha önce sizi derinden etkileyen yakınınızın/sevdiğinizin ölümüyle karşılaştınız mı?’ sorusuna verilen yanıtlar ile ölüm kaygısı puanlarının kıyaslanması sonucunda anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Sonuç olarak ölüm kaygısı ile kişilerin çeşitli demografik bilgileri ve farklı değişkenleri arasında bazı ilişkiler bulunmaktadır. Bununla beraber bireylerin demografik özellikleri ve çeşitli özellikleri ile ölüm kaygısı arasında yapılan araştırmalar yukarıda da görüldüğü gibi farklı sonuçlar vermektedir. Dolayısıyla ölüm kaygısı ile ilgili diğer bazı faktörleri ve değişkenleri de içeren kapsamlı çalışmalara ihtiyaç duyulduğu açıktır. Araştırmadan elde edilen verilerin genelleşebilmesi bu ve benzeri çalışmaların yapılması ile mümkündür.

5.3. Öneriler

5.3.1.Psikolojik Danışmanlar ve Psikolojik Yardım Sunan Diğer Uygulamacılara Dair Öneriler

1-)Araştırmamızda çalıştığımız 8 değişken arasından, dindarlık düzeyi, cinsiyet ve eğitim durumu puanında anlamlı bir ilişki bulunduğu görülmektedir. Dindarlık Düzeyi araştırmasında ‘hiç dindar değilim’ ile ‘çok dindarım olarak’ nitelendirilenlerden katılımcıların kaygı düzeyinin daha düşük olduğu görülmektedir. Literatür çalışmalarında da çok dindar olan bireylerin, iyi ve erdemli bir hayat sürmelerinin karşılığında cennete gidecekleri fikrinin kaygılarını azalttığı görülürken, hiç dindar değilim diyerek nitelendirilen bireylerin kaygılarının az olma sebebi çok net görülemediğinden, bu soru daha geniş bir araştırma konusu olabilir.

2-) Araştırmamıza göre, ölüm kaygısı oranının birçok değişkende yüksek seviyede olmamasına karşın cinsiyet değişkeninde anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Yapılan araştırma sonuçlarına bakıldığında kadınların erkeklere göre olumlu ve yapıcı duygularını açığa çıkarmasına karşın, olumsuz duygularını bastırdığını, geleneksel yapıda erkeklerin her zaman güçlü olmak zorunda hissetmeleri bilgisi ve öğrenilmişliği, çalışmamıza göre de ölüm kaygısını ifade etme konusunda da açığa çıkmaktadır. Psikolojik danışma ve rehberlik merkezlerinde çalışan ruh sağlığı çalışanları, bireylerin kendi yaşamları üzerinde etkilerinin artmasına, kendilerini ifade edebilmeleri(cinsiyet, statü vs.) hususunda desteklenmeleri ve çalışmamızla ilintili olarak ölüm kaygısı ile başa çıkabilmeye dair farkındalık kazanmalarına yardımcı olabilecek çalışmalar yapabilirler.

3-) Çalışmamızda da görüldüğü gibi, varoluşsal en büyük sorun olan ölüm kaygısı bireylerin zihinlerini az ya da çok meşgul etmektedir. Bireylerin daha sağlıklı bilişsel bir yapıya sahip olabilmeleri için çeşitli terapi yaklaşımlarına dayalı olarak (bilişsel davranışçı terapi, kabul ve kararlılık terapisi gibi), ölüme ilişkin zihinlerindeki anlamı daha sağlıklı bir şekilde benimsemeleri, yaşam ile ölümlü bir bütün olarak değerlendirebilmeleri konusundaki farkındalıkları artırılabilir. Böylelikle ölüm kaygısını daha sağlıklı seviyede hissetmelerine ve yaşamlarını daha sağlıklı geçirmelerine destek sağlanabilir.

5.3.2.Araştırmacılara Yönelik Öneriler:

1-) Araştırmaya katılan erkek sayısının 72, kadın sayısının 290 olduğunu göz önünde bulundurursak, cinsiyet sayısının eşit tutulacağı çalışmalarda daha kesin yargılara ulaşılabileceği söylenebilir.

2-) Araştırmanın sınırlılıklarına bakıldığında örneklemimizdeki yaşlı ve genç yetişkin katılımcıların sayısı oldukça azdır. Bu durumdan dolayı, çalışmamızın sonuçlarının bu iki yaş grubunun evreni tam olarak yansıtmadığı düşünülebilir. Sonuçların evreni daha iyi yansıtabilmesi için örneklemdeki yaşlı ve genç yetişkin sayısının daha yüksek olması, daha doğru sonuçlara ulaşılmasını sağlar.

3-) Ölüme yakın deneyimlerin incelendiği araştırma sonuçları, literatürdekine benzer olmayan sonuçlara ulaşmıştır. Bu durumun sebebinin ankette katılımcılara soruyu yöneltme şeklinin daha açık şekilde ifade edilmesi ile daha net sonuçlara ulaşılabilir.

4-) Araştırmamız sonucunda sosyoekonomik düzey ile ölüm kaygısı ilişkisinde çok az sayıda araştırma olduğu görülmüştür. Bu konunun daha iyi aydınlatılabilmesi için daha kapsamlı araştırmalar yapılabilir.

5-) Ölüm kaygısı ile dindarlık düzeyi arasında çok farklı şekilde sonuçlanan araştırmalar mevcuttur. Bununla alakalı Türkiye’de yapılan araştırma sayısının az olduğu gözlenmiştir. İlerideki araştırmaların, bu konuya ışık tutacağı söylenebilir.

6-) ‘Daha önce sizi derinden etkileyen yakınınızın/sevdiğinizin ölümüyle karşılaştınız mı?’ sorusuna cevap veren kişilerde anlamlı düzeyde bir farklılık bulunamadığı gibi, bu konuda da çok az sayıda araştırmaya rastlanmıştır. Bu konunun daha iyi aydınlatılabilmesi için daha kapsamlı araştırmalar yapılabilir.

6.KAYNAKÇA

- Aday, R. H. (1985). Belief in afterlife and death anxiety: correlates and comparisons. *Omega: Journal of Death and Dying*, 15(1), pp.67–75.
- Akarsu, B. (1987). *Çağdaş felsefe kant 'tan günümüze felsefe akımları*. İnkılap Kitapevi, İstanbul
- Akça, F. ve Köse, İ.A. (2008). Ölüm kaygısı ölçeğinin uyarlanması. *Klinik Psikiyatri Dergisi*. 11, 7-16.
- Akman, G.N. (2014). Nitel ve nicel araştırma yöntemleri. (O. Kafadar, Yöneten, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Hazırlayan) Afyon, Afyonkarahisar.
- Alkan, A.T. (1999). Bir düşün gecesi denemesi. *Düşünen Siyaset, Esin Sanat Felsefe Yayıncılık*, Sayı: 4, Yıl:1, ss.25-31.
- Al-Sabwah, M. N. & Abdel-Khalek, A. M. (2006). Religiosity and death distress in Arabic college students. *Death Studies*, 30(4), 365-375
- Amjad, A. (2014). Death anxiety as a function of age and religiosity. *Journal of Applied Environmental & Biological Sciences*, 4(9), 333-41
- Avcı, N. (2012). *Üniversite öğrencilerinin mizah tarzlarının, psikolojik belirtiler ve ölüm kaygısı ile ilişkisi* (Yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Aydın M. Din Felsefesi 7. Baskı, İzmir: *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları* 1999
- Bauman, Z. (2000). *Ölüm ve ölümsüzlük ve diğer yaşam stratejileri*. (N. Demirdöven, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2012). *Ölümlülük, ölümsüzlük ve diğer hayat stratejileri*. (N. Demirdöven, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Becker, E. (1975). The denial of death. New York: Macmillan Publishing Co., Inc.
- Beck, T. A. (2005). *Bilisel terapi ve duygusal bozukluklar*. (A. Türkcan, Çev.). Literal Yayıncılık: İstanbul
- Brody, L. R. (1993). *On understanding sex differences in the expression of emotion*. In S. L. Ablon, D. Brown, E. J. Khantzian & J. E. Mack (Ed.), *Human feelings: Explanations in affect development and meaning* (pp. 87-121). Hillsdale, NJ: Analytic

Press.

Bond C.W. (1997). *Religiosity, age, gender and death anxiety*. Erişim tarihi: 23.05.2012 www.dunamai.com/fddyq/fddyq.htm.

Budak, S. (2005). *Psikoloji s3zluğu*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Canetti, E. (2007). 3l3m 3zerine. (G. Aytağ, ev.). İstanbul: Payel Yayıncılık.

Cevizci, A. (1997). *Felsefe s3zluğu*. 2. Baskı. Ankara: Ekin Yayınları.

Chuin, C. L. & Choo Y. C. (2009). Age, gender, and religiosity as related to death anxiety. *Sunway Academic Journal*, 6, 1-16

Cimete, G. (2002). Yaşam Sonu Bakım. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

Csikszentmihalyi, M. (2005). *Akış, mutluluk bilimi*. (S. K. Akbaş., ev.). HYB Yayıncılık: Ankara.

Cole, M. A. (1979). Sex and marital status differences in death anxiety. *Omega Journal of Death & Dying*, 9, 139–147.

Conte, H. R., Weiner, M. B., & Plutchik, R. (1982). Measuring death anxiety: Conceptual, psychometric, and factor-analytic aspects. *Journal of Personality & Social Psychology*, 43(4), 775-785

C3celoğlu, D. (2012). *İnsan ve davranış: psikolojinin temel kavramları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

3en, K. (2015). *Martin Heidegger: varlık ve zaman*. Bursa: Sentez Yayıncılık.

Dadfar, M., Lester, D., & Bahrami, F. (2016). Death anxiety, reliability, validity, and factorial structure of the Farsi form of the Arabic scale of death anxiety in Iranian old-aged persons. *Journal of Aging Research*, 52, 1-7.

Dağlı, E. N. (2010). *Yaşlı bireylerde 3l3m kaygısı ve dindarlık*. (Yayımlanmamış Y3ksek Lisans Tezi). Seluk 3niversitesi Sosyal Bilimler Enstit3s3, Konya.

Dattel, A. R. ve Neimeyer, R. A. (1990). Sex differences in death anxiety: testing the emotional expressiveness hypothesis. *Death Studies*, 14, pp. 1–11.

Derin, S.(2019). *3l3m Kaygısına İlişkin Bir Model Testi: Denetim Odağı, Kaygı Ve 3l3m Obsesyonunun Rol3*. (Doktora Tezi). Hacettepe 3niversitesi Eğitim Bilimleri Enstit3s3, Psikolojik Danışma Ve Rehberlik Programı. Ankara.

Ditfurth, H. (1991). *Korku ve kaygı*. (N. Barm, ev.). Metris Yayınları, İstanbul, 1991: 123.

Doğan, M. (1982). *Türkçe sözlük*. Ankara: Birlik Yayınları.

Dougherty, K., Templer, D.I. and Brown, R. (1986). Psychological states in terminal cancer patients as measured over time. *Journal of Counseling Psychology*; 33(3): 357-359.

Dökmen U. (2003). *Evrenle Uyumlaşma sürecinde var olmak, gelişmek uzlaşmak*. İstanbul:Sistem Yayıncılık.

Drinkwater, R. (2016). *Fearing the reaper: Gender differences in death anxiety explained by religious doubts, femininity and fear of crime* (Doctoral dissertation). Oklahoma State University, USA.

Eke, S. (2003). *Farklı Mesleklerde Çalışanların Ölüm Kaygılarının Karşılaştırılması*.(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim BilimleriEnstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Psikolojik Danışma ve Rehberlik, İstanbul.

Ellis, L., & Wahab, E. A. (2013). Religiosity and fear of death: A theory-oriented review of the empirical literature. *Review of Religious Research*, 55, 149–189.

Erdoğan, M.Y. ve Özkan, M. (2007). Farklı dini inanışlardaki bireylerin ölüm kaygıları ile ruhsal belirtiler ve sosyo-demografik değişkenler arasındaki ilişkiler. *İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 14(3): 171-179.

Ersevîm, İ. (1997); Freud ve Psikanalizin Temel İlkeleri, Nobel Kitapevi: Ankara.

Ersevîm, İ. (2013). Freud ve psikanalizin temel ilkeleri. İstanbul: Özgür Yayınları

Ertufan, H. (2008). *Hekimlik uygulamalarında ölümle sık karşılaşmanın ölüm kaygısı üzerine etkisi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir

Eyüboğlu, S.Ö. (2009). Depresif Yakınlıkları Olan Hastaların Depresyon ile Ölüm Kaygısı Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Feifel, H. (1990). Psychology and death: Meaningful rediscovery. *American Psychologist*, 45(4), 537–543.

Firestone, W.R. (1993). Individual defenses against death anxiety. *Death Studies*; 17: 497-515.

Frazier, P.H. ve Foss, D. (1989). Death anxiety and personality: are they truly related? *Omega: The Journal of Death and Dying*; 19(3): 265-274.

Frankl, V. E. (2006). *Duyulmayan anlam ılığı*. (S. Budak, ev.). teki Yayınları, İstanbul.

Frankl, V. E. (2014). *İnsanın anlam arayışı*. (S.Budak, ev.) İstanbul: Okuyan Us.

Freud, S. (1918). Reflections on war and death. *New York: Moffat, Yard & Co*

Freud, S. (1993). *Genel Nevroz ğretisi. Psikanalize Giriş*. (G. Koptagel, ev.). Gümüş Basımevi, İstanbul, 1993: 104

Freud, S. (1998). *Beş konferans ve psikanalize toplu bakış*. İstanbul: Cem Yayınevi.

Fromm, E. (1994). *Kendini savunun insan*. (N. Arat, ev.). Say Yayıncılık: İstanbul

Fortner, B. V. ve Neimeyer, R. A. (1999). Death anxiety in older adults: a quantitative review. *Death Studies*, 22, 5, 387-411

Galt, C. P., & Hayslip Jr, B. (1998). Age differences in levels of overt and covert death anxiety. *Omega-Journal of Death & Dying*, 37(3), 187-202.

Garrow, G. ve Walker J. A. (2001). Existential group therapy and death anxiety. *Adultspan Journal*, Fall 2001, Val.3, No.: 2.

Geçtan, E. (1989). *ağdaş Yaşam ve Normal Dışı Davranışlar*. 7. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Geçtan, E. (1994). *Varoluş ve psikiyatri*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Geçtan, E. (2000). *Psikanaliz ve sonrası*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Geçtan, E. (2001). *İnsan olmak*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Geçtan, E. (2002). *Varoluş ve psikiyatri*. İstanbul: Metis Yayınevi.

Geçtan, E. (2005); *Psikanaliz ve Sonrası*, İstanbul: Metis Yayınları.

Gesser, G., Wong, P.T. ve Reker, G.T. (1987). Death attitudes across the life span: the development and validation of the death attitude profile (DAP). *Omega*;18:109-124.

Gibbs, H.W. (1978). Spiritual values and death anxiety: implications for counseling with terminal cancer patients. *Journal of Counseling Psychology*; 25(6): 563-569

Gilligan, C. (1993). *In a different voice: Psychological theory and women's development*. Cambridge: Harvard University Press.

Greenberg, J., Pyszczynski, T. & Solomon, S. (1986). *The causes and consequences of a need for self-esteem: A terror management theory*. R. F. Baumeister, (Ed.), Public self

and private self (189-212). Springer, New York, NY.

Greenberg, J., Arndt, J., Simon, L., Pyszczynski, T., & Solomon, S. (2000). Proximal and distal defenses in response to reminders of one's mortality: Evidence of a temporal sequence. *Personality & Social Psychology Bulletin*, 26(1), 91-99.

Güleç, C. (1999); Hümanistik psikoloji açısından kaygı sorunsalı ve kendini gerçekleştirme kavramı. *Doğu Batı Dergisi*, Sayı:6, Yıl:2, ss: 159165, Felsefe Sanat ve Kültür Yayınları: Ankara.

Gündoğan, A. O. (1997). *Albert camus ve başkaldırma felsefesi*. Birey Yayınları, İstanbul.

Gürses, İ. & Kılavuz, A. (2011). Erikson'un psiko-sosyal gelişim dönemleri teorisi açısından kuşaklararası din eğitimi ve iletişiminin önemi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20(2), 153-166.

Göka, E. (2010). *Ölme: ölümün ve geride kalanların psikolojisi*. 2. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınevi

Halıcı, K. & Kararımak, Ö. (2016). Ölüm kaygısı, tinsellik, dindarlık eğilimi ve varoluş kaygısı arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Spiritual Psychology & Counseling*, 1(2), 163-187

Hançerlioğlu, O. (1978). *Felsefe ansiklopedisi*. 5. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Harding, S. R., Flannelly, K. J., Weaver, A. J., & Costa, K. G. (2005). The influence of religion on death anxiety and death acceptance. *Mental Health, Religion & Culture*, 8(4), 253-261.

Hayes, J. G. (1999). *Managing the expression of emotions*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Illinois State Üniversitesi.

Heidegger, M. (2004). *Varlık ve zaman*. (A. Yardımlı, Çev.). İdea Yayınları: İstanbul.

Horney, K. (1980). *Çağımızın tedirgin insanı*. In: Yorukan A, Ed. İstanbul: Tur Yayınları.

Hökelekli, H. (1991). Ölümle ilgili tutumlar ve dini davranış. *İslami Araştırmalar Dergisi*; 2: 83-91.

Hökelekli, H. (2008). *Ölüm, ölüm ötesi psikolojisi ve din*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.

İmara, M (1987). Büyümenin son aşaması olarak ölüm. *Büyümenin son aşaması: ölüm içinde* (157-171). İstanbul: Ruh ve Madde Yayınları.

- Jersild, A. T. (1979). *Çocuk psikolojisi*. (G. Günçe. Çev.). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, No: 79. Ankara.
- Jung C.G. (1997). Ruh ve ölüm. In: Gürol E, Ed. *Analitik Psikoloji*, İstanbul: Payel Yayınevi.
- Justin, R. (1988). Adult and adolescent attitudes toward death. *Adolescence*, 23(90), 429-435.
- Karaca, F. (1997). *Psikolojik açıdan ölüm ve dini inanç ilişkisi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü. Atatürk Üniversitesi.
- Karaca, F. (2000). *Ölüm psikolojisi*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Karaca, F. & Yıldız, M. (2001). Thorson-Powell Ölüm Kaygısı Ölçeğinin Türkçe çevirisinin normal popülasyonda geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Tabula-Rasa*, 1, 43-55.
- Karakuş, G., Öztürk, Z. Tamam, L. (2012), “Ölüm ve Ölüm Kaygısı”, Adana Arşiv Kaynak Tarama Dergisi, 21(1), 42-79.
- Karasar, N. (2011). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Nobel Yayınları
- Kastenbaum, R. (1959); Time and Death in Adolescence, in the Meaning of Death, (Ed);
- Kastenbaum, R. (2007). *Death anxiety*. Arizona State University, Tempe AZ,USA.
- Kellehear, A. (2012). *Ölümün toplumsal tarihi*. (T. Kılınç, Çev.). Ankara: Ekinoks Yayın Dağıtım.
- Keller, J. W., Sherry, D., & Piotrowski, C. (1984). Perspectives on death: a developmental study. *The Journal of Psychology*, 116(1), 137-142.
- Kızılkaya, M. & Koştu, N. (2006). Yaşlılıkta ölüm kavramı ve hemşirelik yaklaşımı. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*; 9(4):69-74.
- Kierkegaard, Søren (2005) *Günlükler ve Makalelerden Seçmeler* (Çeviren: İbrahim Kapaklıkaya), İstanbul: Anka Yayınları
- Kierkegaard, S. (2009). *Kaygı Kavramı*. (Çev: T. Armaner). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (Özgün kitap 1844’de yayımlandı).
- Kimter, N. & Köftegöl, Ö. (2017). Yetişkinlerde ölüm kaygısı ile dindarlık arasındaki ilişki üzerine bir inceleme. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(36), 55-82.

Koçanoğlu, A. (2005). *Ölüme verilen anlamların ve dindarlığın üniversite öğrencilerinde ölüm kaygısı ve ölüm korkusunu yordaması* (Yüksek lisans tezi). Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Koestenbaum, P. (1998). *Ölüme yanıt var mı?* (Y. Akgünlü, Çev.). İstanbul: Mavi Yayınları.

Kovacs, G. (1982). The philosophy of death in Viktor E. Frankl. *Journal of Phenomenological Psychology*, 13(2), 197-209.

Köknel, O. (1985). *Kaygıdan mutluluğa kişilik*. 8. Baskı, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Köknel, O. (1990). *Korkular, takıntılar, saplantılar*. İstanbul: Altın Kitapları.

Kübler, R.E. (1997). *Ölüm ve ölmek üzerine* (B. Büyükal, Çev.). İstanbul: Boyner Holding Yayınları.

Küçük, H. K. (2018). *Üniversite öğrencilerinin erken dönem uyumsuz şemalarının ölüm kaygılarını yordaması* (Yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.

Langs, R. (2002). *Three forms of death anxiety*. In D. Liechty (Ed.), *Death and denial: Interdisciplinary perspectives on the legacy of Ernest Becker* (pp. 73–84). Westport, CT: Greenwood Press.

Lonetto, R. & Templer, D.I. (1986). *Death anxiety*. Washington, DC: Hemisphere.

Maglio, J. C. (1992). *The effects of death education on death anxiety: a meta-analysis*. (A Dissertation Presented in Partial Fulfillment of The Requirements for The Degree Doctor of Philosophy). Arizona State University

McMordie, W. R. (1981). Religiosity and fear of death: strength of belief system. *Psychological Reports*, 49(3), 921-922.

Mikulincer, M. & Florian, V. (1995). Stres, coping and fear of death: the case of middle-aged men facing early job retirement. *Death Studies*, 19, pp.413–431.

Mounier, E. (1986). *Varoluş felsefelerine giriş*. (S. R. Kırkoğlu, Çev.). Alan Yayınları, s. 52.

Murdock, N. L. (2014). *Psikolojik danışma ve psikoterapi kuramları: Olgu sunumu yaklaşımıyla*. (F. Akkoyun, Çev. Ed.). Ankara: Nobel Yayınevi.

Neimeyer R. A., Bagley, K. J., & Moore M. K. (1986). Cognitive structure and death anxiety. *Death Studies*, 10, pp.273–288.

Neimeyer, R.A. & Van, B. D. (1995). Death anxiety. In Wass H, Neimeyer RA Eds.

- Dying: Facing the facts. Philadelphia: Taylor - Francis, 3: 49-88.
- Neimeyer, R.A., Wittkowski, J. & Moserç, R.P. (2004). Psychological research on death attitudes: An overview and evaluation. *Death Studies*, 28: 309-340.
- Nelson, L.D., & Cantrell, C.H. (1980). Religiosity and death anxiety: A multidimensional analysis. *Review of Religious Research*, 21, 148–157.
- Neufeldt, D.E. & Holmes, C.B. (1979). Relationship between personality traits and fear of death. *Psychological Reports*. 45(3): 907-910.
- Noyes Jr, R. (1983). The human experience of death or, what can we learn from near-death experiences? *Omega-Journal of Death & Dying*, 13(3), 251-259.
- Onur, B. (2000). *Gelişim psikolojisi: yetişkinlik, yaşlılık, ölüm*. İmge Kitapevi: Ankara.
- Otoom, S., Al-Jishi, A., Montgomery, A., Ghwanmeh, M., & Atoum, A. (2007). Death anxiety in patients with epilepsy. *Seizure*, 16, 142—146.
- Öngider, N. & Özışık-Eyüpoğlu, S. (2012). Depresyon tanısı almış hastalarda ölüm kaygısının araştırılması. *Klinik Psikiyatri*, 16, 34-46.
- Öz, F. (2002). Yaşamın son evresi: Yaşlılık, psikososyal açıdan gözden geçirme, *Kriz Dergisi*. 10:2:17-28.
- Öztürk, Z., Karakuş, G., & Tamam, L. (2011). Yaşlı bireylerde ölüm kaygısı. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 12(1), 37-43.
- Paz, O. (1999). *Yalnızlık dolambacı*. (G. Bozkurt, Çev.). Can Yayınları, İstanbul.
- Planasky, K. & Johnston, R. (1977). Preoccupation with death in schizophrenic men. *Journal of Diseases of the Nervous System* 1977; 38: 194-197.
- Pyszczynski, T. (2004). What are we so afraid of? A Terror management theory perspective on the politics of fear. *Social Research: An International Quarterly*, 71(4), 827-848.
- Pollack, J. (1980). Correlates of death anxiety: a review of empirical studies. *Omega: Journal of Death and Dying*, 10(2):97- 121.
- Rasmussen, C. H., & Johnson, M. E. (1994). Spirituality and religiosity: Relative relationships to death anxiety. *Omega: Journal of Death and Dying*, 29, 313–318.
- Russac, R. J., Gatliff, C., Reece, M. & Spottswood, D. (2007). Death anxiety across the adult years: An examination of age and gender effects. *Death Studies*, 31(6), 549-561.

Sarikaya, Y. (2013). *Ölüm kaygısı ölçeği geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması* (Yüksek lisans tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat

Schumaker, J. F., Barraclough, R. A., & Vagg, L. M. (1988). Death anxiety in Malaysian and Australian university students. *The Journal of Social Psychology*, 128(1), 41-47.

Schumacker, R. E. & Lomax, R. G. (2010). A beginner's guide to structural equation modeling. *New York: Taylor & Francis Group*.

Sezer, S & Saya, P. (2009). Gelişimsel açıdan ölüm kavramı. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13,151-165.

Sharf, R. S. (2014). *Psikoterapi ve psikolojik danışma kuramları: kavramlar ve örnek olaylar*. (N. Voltan-Acar, Çev, Eds.). Ankara: Nobel Yayınevi.

Singh, A., Singh, D. & Nizamie, S.H. (2003). Death and dying. *Mental Health Reviews*. 5(2), 22-47

Smith, G. A. (2000); Exploring death anxiety with older adults through developmental transformations. *The Arts in Psychotherapy*, 27 (5), pp.321–331

Sontag S. Bir Metafor Olarak Hastalık, İstanbul: BFS Yayınları, 1988.

Speece, M. W. Ve Brent, S. B. (1984). Children's understanding of death: A review of three components of a death concept. *Child Development*.

Suhail, K, & Akram, S. (2002). Correlates of death anxiety in Pakistan. *Death Studies*, 26, 39-50.

Sutherland, C. (1990). Changes in religious beliefs, attitudes, and practices following near-death experiences: An Australian study. *Journal of NearDeath Studies*, 9(1), 21-31.

Şenol, C. (1989). *Ankara ilinde kurumlarda yaşayan yaşlılarda ölüme ilişkin kaygı ve korkular* (Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics* (5th ed.). New York: Allyn and Bacon.

Tanhan, F. (2007). Ölüm kaygısıyla baş etme eğitiminin ölüm kaygısı ve psikolojik iyi olma düzeyine etkisi. (Yayınlanmamış Doktora tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Tillich, P. (2019). *Olmak cesareti*. (F. C. Dansuk, Çev.). İstanbul: Okuyan Us (orjinal baskı tarihi 1952)

Thorson, J. A. & Powell, F. C. (1989). Death anxiety and religion in an older male sample. *Psychological Reports*, 64, 985-986.

Thorson, J. A. , & Powell, F. C. (1994). *A revised death anxiety scale*. R .A . Neimeyer (Ed.), *Death anxiety handbook* içinde (s. 31-44). Washington, DC:

Taylor & Francis Templer DI. The construction and validation of a death anxiety scale. *J Gen Psychol* 1970;82:165-177

Toprakçı, E. (2002). Eğitim üzerine. Ankara: Ütopya Yayınevi.

Turgay, M. (2003).*Ölüm korkusu ve kişilik yapısı arasındaki ilişki*. (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Türkçapar, M. H. (2015). *Bilişsel terapi*. HYB Yayıncılık: Ankara

van Lommel, P., van Wees, R., Meyers, V., & Elfferich, I. (2001). Near-death experience in survivors of cardiac arrest: a prospective study in the Netherlands. *The Lancet*, 358, 2039-2045.

Ünalın, P.C. Aktif Yaşlanma: Bilişsel ve Sosyal Boyut. *Family Physician*. (www.turkishfamilyphysician.com). Erişim Tarihi:13.02.2013.

Yalom, I. (2000). *Varoluşçu psikoterapi*. (Z. İ. Babayit, Çev.). Kabalcı Yayınları: İstanbul (orjinal baskı tarihi 1980).

Yalom, I., (2005); Freud Branfman'a Verilen Röportaj, 25 Mart, İstanbul: Radikal Gazetesi, Kitap Eki.

Yalom, I., (2006). *Din ve psikiyatri*. (Ö. Arıkan, Çev.). İstanbul: Merkez Kitapları.

Yalom, I. D. & Josselson, R. (2008). *Existential psychotherapy*. R. J. Corsini, D. Weddings (Ed.). *Current Psychotherapies* içinde. Australia: Brooks Cole.

Yanbaşı, G. (1990). Kişilik kuramları. İzmir: *Ege Üniversitesi Yayınları*, 1990. Yayıncılık. (Orjinal çalışma basım tarihi 1980)

Yıldız M. (1998). *Dini hayat ile ölüm kaygısı arasındaki ilişki üzerine bir araştırma*. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yıldız, M. (2001). Dindarlık ve ölüm kaygısı: tasavvufi yaklaşım ve günümüz üniversite öğrencileri. *Journal of Religious Culture*, Nr. 43a.

Yıldız, M., & Bulut, M. B. (2017). Ölüm kaygısı ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkiler. *Electronic Turkish Studies*, 12(13), 659-676.

Yıkılmaz, M. (2016). *Üniversite öğrencilerinde varoluşsal kaygı: Erken dönem uyum*

bozucu şemalar, kontrol odağı ve travma sonrası gelişimin yordayıcılığı. Doktora Tezi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir

Yılmaz, T. (2008). *Bir devlet hastanesi çalışanlarının ölüme tepkilerinin değerlendirilmesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Psikiyatri Hemşireliği Anabilim Dalı, İstanbul.*

Yüksel, M. Y., Güneş, F., & Akdağ, C. (2017). Yetişkinlerin ölüm kaygısı ve yaşamı anlamlandırma düzeylerinin incelenmesi. *Spiritual Psychology & Counseling*, 2(2), 165-181.

Wagner, K.D. & Lorian, R.P. (1984). Correlates of death anxiety in elderly persons. *Journal of Clinical Psychology*, 40(5), pp.1235–1240.

Wahl, C. W. (1992). Ölüm korkusu. Feifel, H. (Ed.), *Ölümün anlamı* içinde (17-30). New York: McGraw-Hill.

Wass, H. (2003). *Death education in the home and at school*. Information Analyses Counseling and Student Services. Florida.

Wink, P., & Scott, J. (2005). Does religiousness buffer against the fear of death and dying in late adulthood? Findings from a longitudinal study. *Journal of Gerontology*, 60B, 207-214.

7.EKLER

EK-1: Kişisel Bilgi Formu

EK-2: Ölüm Kaygısı Ölçeği

EK-1.Kişisel Bilgi Formu

Değerli Katılımcı;

Aşağıdaki sorulara vereceğiniz cevaplar sadece bu çalışma için kullanılacak ve size ait bilgiler başka kişilerle kesinlikle paylaşılmayacaktır.

1. Yaşınız:.....
2. Cinsiyetiniz: Kadın() Erkek() Diğer()
3. Doğduğunuz/büyüdüğünüz yer:
a)Büyük şehir b)Orta büyüklükte şehir c)Küçük şehir
d)Köy/Kasaba
4. Eğitim durumunuz:
a)İlköğretim b)Ortaöğretim c)Üniversite d)Yüksek lisans ve üstü
5. Sizce aşağıdaki seçeneklerden hangisi ekonomik düzeyinizi en iyi ifade etmektedir?
a)Düşük b)Orta c)Yüksek
6. Kendinizi dindarlık düzeyi açısından nasıl değerlendiriyorsunuz?
a)Hiç dindar değilim b)Biraz dindarım c)Dindarım d)Çok dindarım

7. Daha önce sizi derinden etkileyen yakınınızın/sevdiğinizin ölümüyle karşılaştınız mı?

a)Evet

b)Hayır

8. Daha önce ölüme çok yaklaştığınızı düşündüğünüz bir an oldu mu? (ciddi hastalıklar, kaza, saldırı vb.)

a)Evet

b)Hayır

EK-2. Ölüm Kaygısı Ölçeği

Bu ölçekte gerilim ya da endişeye neden olabilecek bazı deneyim ve durumlarla ilgili 20 adet ifade yer almaktadır. Her bir maddeyi okuyarak, maddede belirtilen durumun genelde sizi ne kadar rahatsız ettiğini “Hiçbir Zaman”, “Nadiren”, “Ara Sıra”, “Sık Sık” veya “Her Zaman” seçeneklerinden birini işaretleyerek belirtiniz. Lütfen ifadeler üzerinde fazla düşünmeyiniz. Doğru ya da yanlış cevap yoktur. İfadeyi okuduktan sonra fazla zaman sarf etmeden uygun seçeneği işaretleyiniz.

İfadeler	Hiçbir Zaman	Nadiren	Ara Sıra	Sık Sık	Her Zaman
1. Ölümün nasıl bir şey olacağını bilememek beni kaygılandırır.					
2. Ölümün belirsizliği beni kaygılandırır.					
3. Ölümcül bir hastalığa yakalanmaktan endişe duyarım.					
4. Bir tabut görmek beni kaygılandırır.					
5. Ölüirken yanımda kimsenin olmaması düşüncesi beni kaygılandırır.					
6. Öldükten sonra bana ne olacağı konusunda kaygılanıyorum					
7. Ölümden sonra ne olacağını bilememek beni endişelendirir					
8. Ölüm hakkında konuşmak beni kaygılandırır.					
9. Ölümün yalnızlığı beni kaygılandırır.					
10. Nasıl öleceğimi bilememek beni kaygılandırır.					
11. Ölmenin nasıl bir his olduğunu bilmemek beni					

endişelendirir.					
12. Ölümle ilgili bir televizyon programı izlemek beni kaygılandırır.					
13. Yolda ilerleyen bir cenaze alayını görmek beni kaygılandırır					
14. Taziye ziyaretlerine gitmek beni kaygılandırır.					
15. Ölümler canımın yanacağı fikri beni kaygılandırır.					
16. Ölümle ilgili bir yazı okumak beni kaygılandırır.					
17. Ne zaman öleceğimi bilememek beni kaygılandırır.					
18. Yavaş yavaş ölmekten endişelenirim.					
19. Ölmüş birinin arkasından ağlayanları görmek beni kaygılandırır					
20. Ölüme karşı elimden bir şey gelmemesi beni kaygılandırır.					

EK-3. Etik Kurul Onayı

Biruni Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu

02.01.2020

Sayın Prof.Dr.Adnan ÖMERUSTAOĞLU

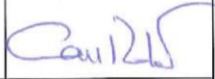
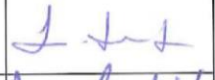
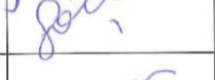
Biruni Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu yapılan inceleme sonucunda planladığı **"Varoluşsal Sorun Olarak Ölüm Kaygısı"** isimli araştırmanızın kurulumuzun **02.01.2020** tarihli toplantısında etik yönden uygun olduğuna karar verilmiştir.

Etik Kurul Başkanı
Prof.Dr.Can Polat EYİGÜN

T.C.
BİRÜNİ ÜNİVERSİTESİ
GİRİŞİMSSEL OLMAYAN KLİNİK ARAŞTIRMALAR ETİK KURUL KARARI

Tarih: 02.01.2020 Toplantı Sayısı:36	Karar No: 2020/36-12 Prof.Dr.Adnan ÖMERUSTAOĞLU'nun planladığı " Varoluşsal Sorun Olarak Ölüm Kaygısı " konulu araştırma incelendi, yapılan inceleme sonucunda araştırmanın etik yönden uygun olduğuna karar verildi.
---	---

ÜYELER

Adı soyadı	Alanı	Bölümü	Katılım	İmza
Prof.Dr.Can Polat EYİĞÜN	Tıp Fakültesi	Enfeksiyon Hastalıkları ve Klinik Mikrobiyoloji A.D	Etik Kurul Başkanı	
Prof.Dr.Leman ŞENTURAN	Sağlık Bilimleri Fakültesi	Hemşirelik Bölümü	Etik Kurul Başkan Yardımcısı	
Prof.Dr.Fatma ÇELİK	Sağlık Bilimleri Fakültesi	Beslenme ve Diyetetik Bölümü	Üye	
Doç.Dr.Şölen HİMMETOĞLU	Tıp Fakültesi	Tıbbi Biyokimya A.D.	Raportör	
Doç.Dr.Burcu KARADUMAN	Diş Hekimliği Fakültesi	Periodontoloji A.D.	Üye	
Doç.Dr.Zeynep HOŞBAY	Sağlık Bilimleri Fakültesi	Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Bölümü	Üye	
Dr.Öğr.Üyesi.Ayşe Dilşad YAKUT	Eğitim Fakültesi	Özel Eğitim	Üye	

8. ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Filiz TEPE

Doğum Tarihi ve Yeri: 10.08.1977/İZMİR

Öğrenim Durumu: Lisans

Derece	Okul Adı ve Bölümü	Mezuniyet Yılı
2,84	İstanbul Üniversitesi AUZEF	08.07.2017

İş Deneyimi:

Unvan	Görev Yeri	Yıl
-------	------------	-----

9. İNTİHAL RAPORU

VAROLUŞSAL SORUN OLARAK ÖLÜM KAYGISI

ORIJINALLIK RAPORU

%25

BENZERLİK ENDEKSİ

%18

İNTERNET
KAYNAKLARI

%2

YAYINLAR

%12

ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1

openaccess.hacettepe.edu.tr:8080
İnternet Kaynağı

%7

2

earsiv.arel.edu.tr:8080
İnternet Kaynağı

%4

3

Submitted to Istanbul Gelisim University
Öğrenci Ödevi

%2

4

toad.halileksi.net
İnternet Kaynağı

%2

5

Submitted to Canakkale Onsekiz Mart University
Öğrenci Ödevi

%1

6

bilimname.erciyes.edu.tr
İnternet Kaynağı

%1

7

www.yumpu.com
İnternet Kaynağı

%1

8

Submitted to Okan Üniversitesi
Öğrenci Ödevi

%1

9

www.ejmanager.com
İnternet Kaynağı

%1